

”Ko toinen ei ota leikkiin”

Vinkkivihkonen kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen
päiväkodissa

Mirka Rousu

Sosiaali- ja terveysala
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

KEMI 2014

TIIVISTELMÄ

LAPIN AMMATTIKORKEAKOULU, Sosiaalialan koulutusohjelma

Koulutusohjelma:	Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyön tekijä(t):	Mirka Rousu
Opinnäytetyön nimi:	”Ko toinen ei ota leikkiin” Vinkkivihkonen kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen päiväkodissa.
Sivuja (joista liitesivuja):	41 (12)
Päiväys:	29.9.2014
Opinnäytetyön ohjaaja(t):	Sari Leppälä ja Sari Halttunen
<p>Opinnäytetyön kuvaus: Opinnäytetyöni aiheena on kiusaaminen päiväkodissa ja kiusaamisen ehkäisy sekä siihen puuttuminen. Laadin teorian ja haastattelun pohjalta vinkkivihkosen työvälineeksi päiväkotiiin, jossa tein haastattelun. Vinkkivihkoseen on koottu muun muassa kiusaamisen tapoja ja vinkkejä keinoihin, joilla kiusaamista voitaisiin ehkäistä ja miten siihen voitaisiin puuttua.</p> <p>Teoreettinen viitekehys: Teoriaosassa esittelen lyhyesti 3-5-vuotiaan lapsen kognitiivista kehitystä ja hieman tarkemmin sosiaalista kehitystä kiusaamisen näkökulmasta. Perehdyn siihen, mitä kiusaaminen tarkoittaa päiväkodissa ja miten se näkyy.</p> <p>Toteutustapa: Tutkimusmenetelmäni on kvalitatiivinen eli käytän laadullista tutkimusotetta. Aineistoni keräsin ryhmähaastattelulla, johon osallistui kuusi lastentarhanopettajaa, kaikki samasta päiväkodista. Teorian ja lastentarhanopettajille tekemäni haastattelun pohjalta sain vastaukset tutkimuskysymyksiini eli miten kiusaaminen näkyy päiväkotiympäristössä ja miten kiusaamista voidaan ehkäistä ja miten siihen voidaan puuttua. Näiden pohjalta laadin vinkkivihkosen kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen.</p> <p>Keskeiset tulokset ja johtopäätökset: Kiusaaminen päiväkodissa näyttäytyy monin eri tavoin. Kiusaamisen tavoista tunnistettiin sekä suoraa että epäsuoraa kiusaamista. Suoran kiusaamisen tavat ovat helpoimmin tunnistettavissa. Aikuisen roolin merkitys alle kouluikäisten kiusaamisessa korostui ja keskustelu lasten kanssa koettiin tärkeäksi. Myös vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö on tärkeää ja tähän voisi panostaa vielä enemmän. Pienryhmäpedagogiikalla on merkittävä vaikutus kiusaamisen ehkäisyyn.</p>	
Asiasanat: kiusaaminen, lapsen sosiaalinen kehitys, päiväkotii	

ABSTRACT

LAPLAND UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES, Social services

Degree programme:	Bachelor of Social Services
Author(s):	Mirka Rousu
Thesis title:	”Ko toinen ei ota leikkiin” A booklet of tips on how to prevent and intervene bullying in the day care center.
Pages (of which appendixes):	41 (12)
Date:	29.9.2014
Thesis instructor(s):	Sari Leppälä ja Sari Halttunen
<p>Thesis description: The topic of my thesis is bullying in the day care center and prevention and intervention of bullying. I made the tip booklet for kindergarten which is based on theory and an interview. This can be used as a tool in work. The booklet of tips contains ways of bullying and methods to prevent bullying, and how it could be intervened, among other things.</p> <p>Theoretical description: In the theoretical part I shortly introduce 3 to 5 -year-old children’s cognitive and a little more specifically, social development. I focus on what bullying means in the day care center and how it is displayed.</p> <p>Methodological description: My research method is qualitative. I gathered my material through a group interview, which was attended by six kindergarten teachers, all from the same day care center. Based on the theory and the group interview I found answers to my questions which were how bullying shows at the day care center and in which way it could be prevented and intervened. Based on these findings I made the tip booklet.</p> <p>Results and conclusions of the thesis: In day care center bullying appears in many different ways. Of the methods of bullying there were found both direct and indirect ways of bullying. The direct way is more recognizable than indirect. The role of an adult is of great importance in pre-school age and discussion with the children was considered important. Also working closely with parents is important which should be invested in even more. Small group pedagogy has a key role in preventing bullying.</p>	
Key words: bullying, social development of child, day care center	

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
ABSTRACT	4
SISÄLLYS	5
1 JOHDANTO	6
2 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	8
2.1 Tutkimusmenetelmä	8
2.2 Haastattelun toteuttaminen ja tutkimusjoukko	9
2.3 Opinnäytetyöprosessin kuvaus	12
2.4 Aineiston analyysi	14
2.5 Eettisyys ja luotettavuus	15
3 3-5- VUOTIAAN LAPSEN KEHITYKSESTÄ KIUUSAAMISEN NÄKÖKULMASTA	17
3.1 Vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot	17
3.2 Kognitiivisesta kehityksestä	20
3.3 Vertaissuhteiden merkityksestä kehitykselle	20
4 KIUUSAAMISESTA PIENTEN LASTEN KESKUUDESSA	22
4.1 Kiusaamisen määrittelyä	22
4.2 Kiusaamisen eri muodoista	23
4.3 Rooleista ja sukupuolten välisistä eroista kiusaamisessa	24
4.4 Kiusaamisen ehkäisystä ja siihen puuttumisesta	25
5 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET	29
5.1 Lastentarhanopettajien ajatuksia kiusaamisesta	29
5.2 Miten kiusaaminen näkyy eli kiusaamisen tapoja	30
5.3 Kiusaamisen ennaltaehkäisy ja siihen puuttuminen sekä aikuisen rooli	31
5.4 Työntekijöiden välinen yhteistyö sekä vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö	33
5.5 Lasten suusta	35
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	37
6.1 Johtopäätökset	37
6.2 Pohdinta	39
LÄHTEET	41
LIITTEET	42

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni aiheena on kiusaaminen ja sen ehkäisy sekä siihen puuttuminen päiväkodissa. Kiinnostuin tästä aiheesta luettuani lehtiartikkelin Talentian julkaisemasta Kasvulehdestä, jossa haastateltiin psykologi ja psykoterapeutti Riitta Martsolaa tästä aiheesta (Kasvu 2/2013, 16-19). Mannerheimin lastensuojeluliitto ja Folkhälsan ovat myös toteuttaneet hankkeen *Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa* vuosina 2009 - 2010. Hankkeen yhtenä tavoitteena oli luoda käsitys, minkälainen ilmiö kiusaaminen on alle kouluikäisten lasten parissa. Suomessa ei ole vielä lakia, joka määrittelisi, että kiusaamiseen on puuttuttava varhaiskasvatuksen piirissä, mutta varhaiskasvatussuunnitelma sisältää periaatteita, jotka kannustavat vähentämään kiusaamista päivähoidossa. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 1-2.) Huomasin hankkeen raportin selaillessani aiheeseen liittyvää materiaalia ja kiinnostuin aiheesta enemmän.

Kokosin teorian ja lastentarhanopettajien ryhmähaastattelun pohjalta vinkkivihkosen kiusaamistilanteisiin. Vinkkivihkosen on tarkoitus olla ohjenuorana kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumiseen kyseessä olevan kaupungin päiväkodeissa. Rajasin opinnäytetyöni koskemaan 3-5-vuotiaita lapsia, mutta esimerkiksi Revon (2013) kiusaamista käsittelevässä kirjassa lasten ikää ei ole rajattu kovinkaan tarkasti, vaan siinä puhutaan alle kouluikäisistä lapsista. Teoria siis painottuu suurimmaksi osaksi tämän ikäisiin lapsiin, mutta haastattelussa tulee esille myös pienempien lasten kiusaaminen. Näin kokoamassani vihkosessa voidaan huomioida koko päiväkoti ja päiväkodin yhteiset arvot. Päiväkodin työntekijät noudattavat yhteisesti sovittuja sääntöjä ja kaikki allekirjoittavat yhteiset arvot, joiden mukaan kaikki toimivat. Päiväkodin tänä vuonna päivitettyssä varhaiskasvatussuunnitelmassa on otettu esille myös kiusaaminen ja siihen puuttuminen. (Päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelma 2014.) Viittaan päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelmaan mainitsematta päiväkodin nimeä, jotta anonymiteetti säilyy. Myöskään lasten tai aikuisten sukupuolia ei mainita, koska se ei ole työni kannalta oleellista.

Opinnäytetyössäni tulee esille lasten osallisuus siten, että kysyn lapsilta yhden kysymyksen kiusaamiseen liittyen. Yhteisten, kiusaamiseen ja ystävyyteen liittyvien, toimintatuokioiden avulla lapset uskalsivat puhua kiusaamisesta hieman avoimemmin. Muutoin opinnäytetyöni painottuu teoriaan sekä työntekijöiden näkökulmaan. Vinkkivihko-

sessä otetaan huomioon kiusaamisen ehkäisy, kiusaamiseen puuttuminen ja kiusaamisesta puhuminen. Myös kiusatun ja kiusaajan rooli huomioidaan. Haastattelun tarkoituksena oli saada työntekijöiden näkemykset kiusaamisesta esille. Tämän pohjalta oli helpompi laatia vinkkivihkonen. Haastattelu on joustava menetelmä ja siksi se sopii erilaisiin tarkoituksiin (Hirsjärvi & Hurme 2000, 34). Haastattelu tapahtui päiväkodilla lastentarhanopettajien työpäivän lomassa, koska se oli siten helpoin järjestää.

Kiusaamisesta on puhuttu paljon julkisesti ja myös päiväkotikiusaaminen on huomattu. Jo kolmevuotiaiden lasten on havaittu kiusaavan toisia lapsia toistuvasti. (Kasvu 2/2013, 16-19.) Opinnäytetyössäni käsittelen laajemmin kiusaamista ja sen määrittelyä. Lisäksi perehdyn lapsen kehitykseen jonkin verran, tuoden esille mielestäni tärkeimpiä seikkoja 3-5-vuotiaiden lasten kohdalla. Tarkastelen lyhyesti kognitiivista kehitystä, sosiaalista kehitystä ja sosiaalisia taitoja sekä vuorovaikutustaitoja ja vertaissuhteiden merkitystä. Tutkimuskysymykseni ovat, miten kiusaaminen näkyy päiväkotiympäristössä sekä miten kiusaamista voidaan ehkäistä ja miten siihen voidaan puuttua.

Lain mukaan lapsella on oikeus kasvaa ja kehittyä turvallisissa olosuhteissa. Päivähoidon tulee tarjota lapselle suotuisa kasvuympäristö, joka pitää sisällään jatkuvat, turvalliset sekä lämpimät ihmissuhteet. Päivähoidossa tulee myös olla toimintaa, joka tukee lapsen kehitystä monipuolisesti ja ottaa huomioon lapsen omat lähtökohdat. (Laki lasten päivähoitosta 304/1983 1:2a §.)

Yhteiskunnallisella tasolla tavoitteena olisi saada lapset keskustelemaan kiusaamisesta ja sen vaikutuksista, niin kuin se on mahdollista, jotta tulevaisuudessa he voisivat toimia täysivaltaisina yhteiskunnan jäseninä. Varhainen puuttuminen on tärkeässä roolissa. Yhteisön kannalta on tärkeää, että ilmapiiri paranee päiväkotiympäristössä ja kiusaamisesta puhutaan avoimesti ja siihen puututaan heti. Ympäristöstä tulee tehdä kaikille mukava. Yksilötasolla on tärkeää, että kaikilla lapsilla on oikeus olla sellainen kuin on, miettimättä mitä muut itsestä ajattelee. Jokaisen tulisi saada olla oma itsensä.

2 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

2.1 Tutkimusmenetelmä

Opinnäytetyössäni on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimusote, koska keskityn yhden päiväkodin lastentarhanopettajien näkemyksiin ja haastattelemani lapset ovat samasta päiväkodista. Erään määritelmän mukaan laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on ymmärtää tutkittavaa ilmiötä, tässä tapauksessa kiusaamista pienten lasten kohdalla. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 28.) Laadullinen tutkimusote sisältää valintoja, ja se ei ole erillinen metodi, vaan lähestymistapa, joka ohjaa koko tutkimusprosessia. Laadulliseen tutkimusotteeseen sisältyy käsitys tutkimuskohteesta, joka on työssäni pienten lasten kiusaaminen, ja kysymyksistä, joita kysytään. Siihen sisältyy myös käsitys tutkijan ja tutkittavien välisestä suhteesta sekä käsitys tutkimuksen etenemisestä sekä niistä tavoista, joilla aineisto kootaan ja analysoidaan. Lisäksi laadulliseen lähestymistapaan sisältyy käsitys teorian ja kokemusten välisestä suhteesta sekä tavat, joilla tulkinat ja johtopäätökset tehdään. (Munter & Siren-Tiusanen 1999, 180.)

Laadullinen tutkimus on aineiston ja analyysin muodon kuvausta. Aineistonkeruumenetelmänä työssäni oli siis haastattelu. Laadullinen aineisto tarkoittaa yksikertaisimmillaan aineistoa, joka on tekstin muodossa. Aineisto voi siis olla saatu esimerkiksi haastattelusta. Työssäni haastattelu on ollut alun perin äänimateriaalina, joka on kirjoitettu myöhemmin tekstiksi. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusprosessia ei ole aina helppoa jakaa osiin, jotka seuraavat toisiaan, vaan tulkinta jakautuu koko tutkimusprosessiin. Laadullisessa tutkimuksessa ei ole myöskään tarkoitus, että tutkimukseen osallistuvia olisi suuri määrä. Otanta voi siis olla varsin pieni määrälliseen tutkimukseen verrattuna ja analyysi on näin ollen mahdollisimman perusteellinen. Työssäni otanta on yhden päiväkodin lastentarhanopettajat, joita oli kuusi, sekä neljä lasta. (Eskola & Suoranta 2001, 13, 15-16, 18.)

Lähtökohtaisesti laadullisessa tutkimuksessa kuvataan niin sanotusti todellista elämää ja pyrkimyksenä on kokonaisvaltaisuus (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2010, 161). Työssäni käytännönläheisyys tulee esille haastattelun perusteella. Haastattelusta tulleita asioita verrataan teoriaan ja näin saadaan käsitys siitä mitä kiusaaminen on ja voi olla

päiväkodissa. Tarkoituksena ei ollut tehdä yleistyksiä, vaan käsitellä päiväkotikiusaamista kokonaisuutena.

Haastattelu on yleisin tapa kerätä aineistoa, etenkin laadullisessa tutkimuksessa. Haastattelun tavoitteena on selvittää, mitä haastateltavalla on mielessään. Haastattelu on keskustelua, joskin se tapahtuu tukijan aloitteesta ja tutkijan johdattelemana. Työssäni käytin ryhmähaastattelua, koska se oli helpoimmin ja järkevimmin toteutettavissa. Se on vuorovaikutusta, jossa haastattelun osapuolet vaikuttavat toisiinsa. Haastattelulle on tyypillistä, että se on suunniteltu ennalta ja se on haastattelijan aloittama sekä ohjaama. Haastattelijan tehtävänä haastattelussa on usein motivoida haastateltavaa ja pitää yllä haastattelua. Haastattelijan tulee myös tuntee roolinsa ja haastateltava oppii sen sekä haastattelijan on luotava suhde, jonka myötä haastateltava voi luottaa siihen, että hänen kertomisiaan käytetään luottamuksellisesti. (Eskola & Suoranta 2001, 85.)

Ryhmähaastattelussa paikalla on samalla kertaa useita haastateltavia ja tavoitteena on siis ryhmäkeskustelu, jota voidaan käyttää yksilöhaastattelun tilalta (Eskola & Suoranta 2001, 94). Ryhmähaastattelu oli tässä tapauksessa järkevä vaihtoehto myös siksi, että ryhmähaastattelun avulla pystyi selvittämään, oliko haastateltavat yhtä mieltä aiheesta (Hirsjärvi & Hurme 2000, 61). Koska aiheenani on kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen, on tärkeää, että päiväkodin henkilökunta toimii yhden linjan mukaisesti kiusaamisen ehkäisemiseksi. Omassa haastattelussani osallistujat olivat keskustelleet oman tiiminsä kanssa aiheesta etukäteen ja toivat näin esille koko päiväkodin henkilökunnan ajatuksia. Näistä keskusteltiin sitten yhteisesti haastattelun aikana. Haastateltavat saivat tukea toisistaan ja puhetta syntyi enemmän kuin yksilöhaastattelussa ehkä olisi syntynyt.

2.2 Haastattelun toteuttaminen ja tutkimusjoukko

Tutkimuskysymyksiksi muodostuivat seuraavat:

1. Miten kiusaaminen näkyy päiväkotiympäristössä?
2. Miten kiusaamista voidaan ehkäistä ja miten siihen voidaan puuttua?

Hain tutkimuskysymyksiini vastaukset haastattelemalla päiväkodin työntekijöitä sekä perehtymällä olemassa olevaan teoriaan. Haastattelun ja teorian pohjalta laadin vinkki-vihkosen (Liite 3) siitä, miten kiusaamista voidaan ehkäistä ja miten siihen voidaan puuttua. Tämä vihkonen jaetaan mahdollisesti kaikkiin kaupungin päiväkoteihin ja perhepäivähoitoon yhteiseksi apuvälineeksi. Kaupungissa ei tällaista koontia vielä ole, joten se tulee varmasti tarpeeseen. Haastattelin myös lapsia kysymällä heiltä kysymyksen mitä kiusaaminen heidän mielestään on. Tarkoituksena tässä oli saada myös lasten ääntä kuuluviin opinnäytetyössäni. Lasten osallistuminen vaati tutkimusluvat lasten vanhemmilta ja se on myös eettisesti tärkeä seikka (Liite 1). Tämän lisäksi myös lapsilta tuli kysyä lupa, saanko kysyä heiltä kysymyksen. Lapsilla oli oikeus kieltäytyä. (Ruoppila 1999, 32; 38.) Päädyin vain yhteen kysymykseen, koska ajattelin, etteivät lapset jaksaisi keskittyä haastatteluun kovin pitkää aikaa. Haastatellut lapset olivat 4-5-vuotiaita. Kuukaan lapsista ei kieltäytynyt haastattelusta.

Valitsin haastattelun tiedonkeruumenetelmäksi, koska haastattelun avulla voin kerätä kattavasti tietoa päiväkodin henkilökunnalta ja keskustelemalla saan parhaiten toteutettua vinkkivihkosen. Haastattelu oli tässä tapauksessa helpoin tiedonkeruumenetelmä, koska haastattelussa ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa toisen kanssa (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2010, 204). Haastattelun etuna on sen joustavuus. Haastattelijalla on mahdollisuus toistaa ja tarkentaa kysymyksiä ja riski väärinymmärryksiin on pienempi kuin esimerkiksi postin kautta lähetettävillä kyselylomakkeilla. Tärkeintä haastattelussa on saada kysymyksiin mahdollisimman hyvät vastaukset, jotta saadaan tarpeeksi tietoa kysytystä asiasta. Olisi myös hyvä, jos haastateltavat saisivat tutustua aiheeseen tai kysymyksiin etukäteen. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 73.) Haastateltavani saivat kysymykset (Liite 2) etukäteen ja pyysin heitä keskustelemaan aiheesta omissa tiimipalaverissaan. Aluksi en aikonut antaa kysymyksiä etukäteen, mutta haastattelun siirryttyä viikolla eteenpäin, ajattelin sen olevan järkevää. Haastateltavat olivat myös tyytyväisiä ratkaisuuni, koska he saivat enemmän aikaa pohtia kysymyksiä.

Haastattelussa käsiteltiin kiusaamisen näkyvyyttä, siihen puuttumista ja siitä puhumista. Keskustelimme myös kiusaamisen tavoista ja kiusaamisen ehkäisystä sekä yhteistyöstä sekä työntekijöiden että vanhempien välillä. Toivoin, että haastatteluun osallistuisi kaikki päiväkodin työntekijät, jotka työskentelevät siinä ryhmässä, missä teen harjoitteluni. Loppujen lopuksi päädyin kuitenkin siihen, että haastatteluun osallistuisivat kaikkien päiväkodin neljän osaston lastentarhanopettajat. Oli kaikkein järkevintä ja tarkoi-

tuksenmukaisinta, että jokainen osasto keskustelisi kiusaamisesta tiimipalaverissaan ja lastentarhanopettajat toisivat sitä kautta tiedon minulle haastattelun kautta. Annoin heille ohjeita ja teemoja, minkälaisista asioista he voisivat keskustella. Näin varmistui se, että koko päiväkodin ääni tuli kuuluviin aineistossa. Kaupungin muut päiväkodit voivat halutessaan käyttää laatimaani vinkkivihkosta muokkaamalla siitä omiin tarpeisiin sopivan, mikäli eroja ilmenee.

Tässä tapauksessa paras haastattelumuoto oli siis ryhmähaastattelu. Ryhmähaastattelu on avoimempi haastattelutilanne ja se voidaan ajatella keskusteluna. Haastattelun tavoite on siis vapaamuotoisempi kuin muissa haastattelumuodoissa. Osanottajat saavat kommentoida asioita melko vapaasti ja näin syntyy keskustelua. Haastattelija puhuu samanaikaisesti useille haastateltaville ja välillä suuntaa kysymyksiä myös yksittäisille jäsenille. Ryhmähaastattelulla myös saadaan nopeasti tietoa useilta vastaajilta samanaikaisesti. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 61.) Haastattelustani löytyy piirteitä teemahaastattelusta, koska pyrin saamaan vastaukset tiettyihin teemoihin, kiusaamis-käsitteen alla, tutkimuskysymysteni mukaisesti (Tuomi & Sarajärvi 2011, 75).

Teemahaastattelu eli puolistrukturoitu haastattelu poikkeaa strukturoidusta haastattelusta siten, että siinä kysymykset ovat samat kaikille ja niiden muoto ei ole tarkka. Valmiita vastausvaihtoehtoja ei ole, vaan vastata voi omin sanoin. Strukturoidussa haastattelussa kysymykset on määritelty tarkoin ja järjestys on sama kaikille vastaajille. (Eskola & Suoranta 2001, 86.) Haastattelussani käytin valmiita, itse muotoilemiani kysymyksiä, mutta kysymykset menivät osittain päällekkäin. Järjestys muuttui, kun keskustelua syntyi ja en noudattanut haastattelijana kysymyksiä orjallisesti.

Haastatteluun osallistui kuusi lastentarhanopettajaa. Kaksi lastentarhanopettajaa työskenteli 5-6-vuotiaiden osastolla, kaksi 3-4-vuotiaiden osastolla, yksi 3-vuotiaiden osastolla ja yksi alle 2-vuotiaiden osastolla. Kaikki lastentarhanopettajat osallistuivat keskusteluun haastattelutilanteessa. Nauhoitin keskustelun diginauhurilla, jotta pystyin itse keskittymään haastatteluun täysin. Tämä oli järkevin vaihtoehto, koska tein opinnäytetyöni yksin. Laadullisen tutkimuksen tutkimusjoukko ja aineiston koko on yleensä melko pieni, eikä se ole merkittävin kriteeri opinnäytetöissä, koska yleensä ei pyritä yleistyksiin (Tuomi & Sarajärvi 2011, 85).

Haastattelut sujuivat melkein niin hyvin kuin olin ajatellut. Haastatellessani lapsia, jouduin välillä vähän johdattelemaan, jotta sain lapsilta vastuksia. Olisi ollut ehkä parempi, jos olisin suunnitellut lapsille vähän enemmän kiusaamiseen liittyviä kysymyksiä tai olisin haastatellut useampaa lasta, mutta sain luvan haastatteluihin vain neljältä lapselta ja vanhemmalta. Ajattelin, että se ei vielä riitä vastausten vertaamiseen perustellusti teoriaan, otoksen pienuudesta johtuen. Näin ollen käytän lasten sanomisia tekstin elävöittämiseen ja sillä tavalla tulee myös lasten ääni kuuluviin. Tarkoituksena oli myös etsiä keinoja, miten lasten kanssa voidaan puhua kiusaamisesta ikätasolle sopivalla tavalla. Pystyin järjestämään suuntaavan harjoitteluni aikana toimintatuokioita lapsille, joiden teemana oli kiusaaminen jollain tavalla. Tästä siis muodostui myös harjoittelun tavoite. Tällä tavalla sain lapset puhumaan kiusaamisesta ja näin myös lasten haastattelut onnistuivat paremmin, koska aiheesta oli jo aiemmin puhuttu, eivätkä he ujostelleet minua.

2.3 Opinnäytetyöprosessin kuvaus

Aloitin opinnäytetyöni tekemisen marraskuussa 2013, laatimalla tutkimussuunnitelman. Otin yhteyttä kaupungin päivähoidon päällikköön ja kysyin, olisiko hän halukas yhteistyöhön ja hän oli. Esittelin tutkimussuunnitelman päivähoidon päällikölle ennen joulua 2013 ja sovimme, että aineisto on kerättyä maaliskuussa 2014 ja opinnäytetyö kokonaisuudessaan valmis elokuussa 2014. Tammikuussa 2014 aloitin teorian keräämisen ja käsittelyn. Aikaa opinnäytetyön tekemiselle ei jäänyt kovin paljon, suuntaavan työharjoittelun vuoksi, mutta pyrin käyttämään harjoitteluni päiväkodissa hyödyksi. Pidin lapsille tuokioita, jotka liittyivät kiusaamis-teemaan ja samalla ystävyyteen ja sen merkitykseen.

Lastentarhanopettajien ryhmähaastattelun tein lopulta viikolla 12 maaliskuussa, vuonna 2014. Haastattelun olisi pitänyt alun perin olla viikolla 11, mutta minusta riippumattomista syistä se jouduttiin siirtämään viikolla eteenpäin. Tämä oli toisaalta hyvä asia, koska haastattelun siirtymisen vuoksi annoin haastattelukysymykset haastateltaville etukäteen. Näin he saivat perehtyä aiheeseen tiimipalavereissa paremmin ja haastattelusta tuli loppujen lopuksi todella asiarikas ja sain monipuolisia ja hyviä vastauksia, koska kysymyksiä ja vastauksia oli mietitty jo valmiiksi. Myös aika haastattelulle oli rajallinen. Haastattelu piti toteuttaa lastentarhanopettajien suunnittelupalaverin aikana ja aikaa

oli käytettävissä vain reilu tunti. Häiriötekijöitä ei haastattelussa ollut. Haastattelu toteutettiin suljetussa huoneessa ja päiväkodin johtaja tiesi haastattelun ajankohdan. Yhden kerran ovi avattiin, mutta tämä ei aiheuttanut keskeytyksiä.

Aineistonkeruun jälkeen työskentelyyni tuli miltei parin kuukauden tauko. Sain yllättäen töitä sijaisena omalta alaltani, joten aikaa ei jäänyt. Kesällä, koulun päätyttyä jatkoin työskentelyä. Kirjoitin teoriaa ja lueskelin keräämääni aineistoa yhä uudelleen. Kesä toi tullessaan töitä, joihin en ollut varautunut ja aikataulu muuttui taas. Opinnäytetyöni oli määrä olla valmis elokuussa 2014, mutta aika loppui kesken. Lopulta sovittiin, että opinnäytetyöni on valmis lokakuussa 2014. Tähän saakka tarkentelin teoriaa, analysoin aineistoa, kirjoitin tulokset ja tein aineistosta johtopäätöksiä sekä viimeistelin työtäni.

Aivan lopuksi kokosin vinkkivihkosen teorian ja aineistoni pohjalta. Koin hyväksi sen, että laadin vinkkivihkosen päiväkodille. Erillisen kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen on melko uusi asia varhaiskasvatuksessa, mutta kouluissa sekä esiopetuksessa kirjallinen suunnitelma on laadittava. Varhaiskasvatuksessa tällaista vaatimusta ei vielä ole. (Repo 2013, 94-95.) Käytin opinnäytetyössäni toimintasuunnitelma-käsitteen tilalla käsitettä vinkkivihkonen, koska en käyttänyt suoraan valmista mallia sen laatimiseen ja näin tein eron siihen, että tämä on minun opinnäytetyöni, eikä valmiiseen pohjaan laadittu toimintasuunnitelma. Aluksi käytin termiä toimintaohje, mutta se tuntui liian viralliselta. Samoja asioita vihkosesta tietenkin löytyy, mutta ulkoasu on erilainen. Valmiit esimerkit ovat olleet minulle suuntaa-antavia. Esimerkit löytyvät Laura Revon (2013) kirjan takaa.

Kirves & Stoor-Grenner (2010,12) ovat päätyneet siihen, että toimintasuunnitelmassa tulisi näkyä ainakin seuraavat asiat; mitä laki ja valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelma sanovat lapsen oikeudesta turvalliseen päivähoitoon, päiväkodin arvot ja näkemys siitä, mitä kiusaaminen on, kiusaamisen huomioiminen ja sen tunnistaminen, kiusaamiseen puuttumisen keinot ja seuranta, kiusaamisen ehkäisyn keinot, yhteistyö vanhempien kanssa, (dokumentointi ja suunnitelman arviointi sekä suunnitelman päivittäminen ja siitä tiedottaminen). En kuitenkaan noudattanut tätä ohjetta orjallisesti, vaan poimin teoriasta ja haastattelusta tärkeimpiä asioita, joita nostin vinkkivihkoseen. Tuotokseni ei ole virallinen ohje tai suunnitelma vaan enemmänkin apuvälinen työntekijöille päiväkodissa, joka on helppo lukea ja sitä on helppo muovata päiväkodin tarpeisiin

sopivaksi. Vinkkivihkoseen olen koonnut asioita, jotka ovat tulleet esille teorian ja haastattelun kautta. Poimin mukaan kaikkein tärkeimmät asiat.

2.4 Aineiston analyysi

Analyysin tarkoituksena on luoda selkeyttä ja tuottaa sillä tavoin uutta tietoa asiasta, jota tutkitaan. Aineisto pyritään tiivistämään, tuoden kuitenkin esille kaikki tarpeellinen tieto. (Eskola & Suoranta 2001, 137.) Analyysillä selkiytetään aineisto, jotta tutkittavasta ilmiöstä voidaan tehdä luotettavia ja selkeitä johtopäätöksiä. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston käsitteleminen perustuu loogiseen päättelyyn ja tulkintaan. Aluksi aineisto hajotetaan osiin ja käsitteellistetään, jonka jälkeen se kootaan uudelleen loogiseksi kokonaisuudeksi. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 108.)

Valitsin analyysimenetelmäksi sisällönanalyysin, koska sitä voi käyttää monenlaisissa tutkimuksissa. Sisällönanalyysi voi olla joko yksittäinen metodi tai väljä teoreettinen kehys. Aluksi analyysiä tehdessä tulee päättää, mikä aineistossa kiinnostaa. Tämän jälkeen käydään läpi aineistoa ja merkitään kiinnostavat asiat. Aineisto siis litteroidaan eli kirjoitetaan tekstiksi. Tämän jälkeen kiinnostavat asiat kerätään yhteen, erilleen epäolennaisista asioista. Sitten aineisto luokitellaan, teemoitetaan tai tyypitellään. Tämän jälkeen kirjoitetaan yhteenveto aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 91-92.)

Luokittelulla tarkoitetaan aineiston järjestämistä ja teemoittelussa painottuu, se mitä mistäkin teemasta on sanottu. Aineisto siis pilkotaan ja ryhmitellään aihepiirien mukaan. Tyypittelyssä teemojen sisältä etsitään näkemyksille yhteisiä ominaisuuksia ja näistä muodostetaan tiivistetty yleistys. Teemoittelussa on kyse aineiston pilkkomisesta ja ryhmittelystä eri aihepiirien mukaan. Ennen teemojen etsimistä aineisto voidaan ryhmitellä esimerkiksi haastateltavien iän ja sukupuolen mukaan, mutta työssäni tällä ei ole mitään merkitystä, joten tämä vaihe jää pois. Varsinaisen teemoittelun tarkoituksena on etsiä aineistosta teemoja eli aiheita, jotka kuvaavat jotain tiettyä aihetta. Helpointa teemoittelu on aineistolle, joka on kerätty teemahaastattelun avulla. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 93.)

Käytin analyysitekniikkana teemoittelua. Aineistostani voi erottaa seuraavia teemoja: mitä kiusaaminen on, miten kiusaaminen näkyy eli henkisen ja fyysisen kiusaamisen

tavat, ennaltaehkäisy ja puuttuminen, yhteistyö vanhempien kanssa ja työntekijöiden välinen työskentely sekä aikuisen rooli. Vaikka haastatteluni ei ollut suoranaisesti teemahaastattelu, koin tämän analyysitekniikanärkevimpänä aineistolleni, koska halusin vastauksia tiettyihin asioihin. Opinnäytetyössäni kiinnostuksen kohteena olivat ne asiat, jotka määrittelevät kiusaamista ja sitä miten se näkyy sekä miten siihen puututaan ja miten sitä voidaan ehkäistä. Esille tulee myös se, minkä ikäisten keskuudessa kiusaamista esiintyy. Aivan aluksi litteroin aineistoni ja tämän jälkeen luin tekstiä moneen kertaan ja mietin mitä haastateltavat olivat sanoneet. Keräsin minua kiinnostavat asiat eri otsikoiden alle, jotka määräytyivät haastattelukysymysten perusteella. Näin pysyin niissä aiheissa, mihin halusin saada vastauksia. Kysymyksistä muodostuivat ne teemat, mihin halusin tarttua. Tämän jälkeen aloin vertaamaan haastatteluaineistoa ja teoriaa toisiinsa ja mietin mitä yhtäläisyyksiä tai eroavaisuuksia esiintyy. Lopuksi kirjoitin tuloksista yhteenvedon, johon sisällytin lainauksia haastattelusta. Esittelin lopuksi johtopäätökset saamistani tuloksista.

2.5 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimukselta, tässä tapauksessa opinnäytetyöltä, edellytetään rehellisyyttä ja tarkkuutta sekä luotettavuutta, jotta se olisi eettisesti kestäväällä pohjalla (Tutkimustieteellinen neuvottelukunta 2012, 6). Jo tutkimusaiheen valinta on yksi eettinen kysymys ja tuleekin pohtia, miksi aihe valitaan ja kenen ehdoilla sekä miksi tutkimukseen ryhdytään. Tutkimuksessa tutkijan eettiset ratkaisut ja tutkimuksen uskottavuus kulkevat aina yhdessä. Uskottavuudella tarkoitetaan sitä, että hyvää tieteellistä käytäntöä noudatetaan. Viittaaminen muihin tutkimuksiin tulee tehdä oikein, hyväksytyin merkitsemistavoin. Hyvän tieteellisen käytännön loukkauksia voivat olla esimerkiksi kunnian ottaminen itselle ja muiden ajatusten esittäminen omina ajatuksina. Tärkeää on myös tutkittavien suoja. Tämä koskee esimerkiksi sitä, että haastatteluun on saatava lupa. Tutkittava voi myös milloin tahansa päättää, ettei haluakaan osallistua tutkimukseen. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 129,132-133.)

Opinnäytetyössäni en mainitse minkä päiväkodin työntekijöistä ja lapsista on kyse. En mainitse haastateltavien nimiä missään vaiheessa, eikä se ole myöskään olennaista vastausten saamisen kannalta. En myöskään tuo esille haastateltavien aikuisten tai lasten sukupuolia, koska sillä ei ole tässä näkökulmassa merkitystä. Haastatteluvastaukset

muotoilin sopiviksi, mutta en muokannut vastauksia, koska silloin olisi vaarana, että myös merkitys muuttuu. Siteerasin myös haastateltavien sanomisia. Lasten haastateluista käytin myös suoria lainauksia. Merkitsin lähteeksi vain yleisesti päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelman, mainitsematta päiväkodin nimeä, koska anonymiteetti ei olisi muuten toteutunut. Kaupungin pienuudesta johtuen, isokin päiväkotitoimi olisi tunnistettu, mikäli olisin työssäni maininnut kaupungin tai päiväkodin nimen.

Halusin olla tarkka käyttämistäni lähteistä. En halunnut käyttää työssäni lähteitä, jotka viittaavat koulumaailmassa tapahtuvaan kiusaamiseen, koska mielestäni koulukiusaaminen on aivan eri tasolla päiväkotikiusaamiseen verrattuna. En halunnut lähteä vertailemaan koulukiusaamista ja päiväkotikiusaamista toisiinsa tai etsimään niistä yhtäläisyyksiä, koska se ei sovi tutkimuskysymyksiini. Keskityin työssäni nimenomaan päiväkotimaailmaan ja se oli työni tarkoitus.

Luotettavuuden käsitettä ei mielellään käytetä laadullisen tutkimuksen yhteydessä, mutta jollain tavalla tutkimuksen luotettavuutta olisi kuitenkin arvioitava. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta parantaa tarkka kertomus prosessin etenemisestä ja toteuttamisesta. Luotettavuudella eli reliabiliudella tarkoitetaan myös sitä, että tutkimuksen tulokset ovat toistettavissa. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2010, 231-232.)

3 3-5- VUOTIAAN LAPSEN KEHITYKSESTÄ KIUSAAMISEN NÄKÖKULMASTA

3.1 Vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot

Ihminen tarvitsee muita ihmisiä sopeutuakseen ympäristöönsä ja vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ihmisen psyyke kehittyy. Sosiaalinen kehitys tarkoittaa vuorovaikutussuhteiden muuttumista ja niiden valmiuksien kehittymistä, joita vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa tarvitaan. Vähitellen lapsen kehittyessä hänelle muodostuu suhteita leikkivereihin. Lapsen sosiaaliseen maailmaan kuuluu leikki-iässä omien vanhempien lisäksi sukulaisia ja muita aikuisia sekä muita lapsia, esimerkiksi päiväkodissa. On tärkeää lapselle, että hän oppii tulemaan toimeen muiden lasten kanssa ja näin myös viestimään omista tarpeistaan. Sosiaalisten taitojen ja pelisääntöjen oppiminen edistää kykyä kehittyä yhteisön jäseneksi eli hän sosiaalistuu. Lapselle on ominaista mallioppiminen eli hän ottaa vaikutteita muiden käyttäytymisestä havainnoimalla. (Anttila & Eronen & Kallio & Kanninen & Kauppinen & Paavilainen & Salo 2007, 12-13; 80-81.)

Yleensä lapset leikkivät tuttujen lasten kanssa ja näyttävät myönteisiä tunteita enemmän tutuille lapsille. Vertaissuhteet ovatkin tärkeä osa lapsen sosiaalista ja persoonallisuuden kehittymistä. Myös lapsen minäkäsityksen kehittyminen on suuressa roolissa sosiaalisen kehityksen rinnalla. Kun minäkäsitys kehittyy, lapsi oppii tunnistamaan, ymmärtämään ja ennakoimaan muiden ihmisten tunteita ja käyttäytymistä. Noin toisen ikävuoden jälkeen lapselle alkaa muodostua kyky empatiaan, ylpeyteen, häpeään, nolostumiseen ja syyllisyyteen. Lapsen pitää myös oppia rajat, milloin hänen toimintansa on hyväksyttyä ja milloin ei. Tässä vaiheessa myös lapsen omatunto kehittyy. (Anttila ym. 2007, 84; 86-88.)

Lapsen leikeissä tulee olennaisesti esille lapsen sosiaaliset ja kognitiiviset taidot. Myös minän kehitystä voi havainnoida seuraamalla lapsen leikkejä. Mielikuvitusleikit lisääntyvät ikävuosien karttuessa ja mitä lähemmäs kouluikää lapsi kasvaa, sitä enemmän hän oppii ymmärtämään syy-seuraussuhteita. Lisäksi sosiaaliseen kehitykseen liittyy sukupuoli-identiteetin kehittyminen. Lapsi oppii huomaamaan tyttöjen ja poikien välisiä ero-

ja, joka näkyy leikeissä esimerkiksi niin, että lapset leikkivät mielellään samaa sukupuolta olevien kavereiden kanssa. (Anttila ym. 2007, 91-94.)

3-4-vuotiaalla lapsella kaverisuhteiden merkitys alkaa korostua. Kavereiden kanssa opetellaan leikkimää eikä riitatilanteiltakaan voida välttyä. Tavallisia riitatilanteita tulee ja niihin tulee puuttua aikuisen toimesta. Puuttumatta jättäminen voi olla alku kiusaamisen alkamiselle. 4-vuotiaalla lapsella itsekeskeisyys alkaa vähentyä ja hän osaa jo ottaa muut paremmin huomioon. Tässä iässä tunteita voi olla vielä vaikea hallita ja leikeissä voi esiintyä aggressiivisuutta. Tämä kuuluu lapsen normaaliin kehitykseen vuorovaikutustaitoja ja sosiaalisia taitoja opetellessa. Myös lapsen verbaliset taidot kehittyvät. Lapsi alkaa tässä iässä usein vertailla itseään muihin. 4-5-vuotias lapsi alkaa pohdita eroja hyvän ja pahan sekä oikean ja väärän välillä. Moraalin kehittyminen jatkuu vielä pitkään. 5-6-vuotiaalle lapselle kaverit ovat jo hyvin tärkeitä. Tässä iässä leuhkiminen ja mahtailu on tavallista kavereiden kesken. (Vanhempainnetti.)

Sosiaaliset taidot ovat opittuja taitoja. Ne siis tarkoittavat eri asiaa, kuin se, että joku on sosiaalinen. Sosiaalisuus on temperamenttipiirre ja se on synnynnäistä. Sosiaalisuus on sitä, miten ihminen on kiinnostunut toisten ihmisten seurasta ja miten tärkeää muiden ihmisten seura on. Esimerkiksi sosiaalinen lapsi hakeutuu uusien ihmisten seuraan ja on utelias. Hän myös alkaa helposti puhua uusien ihmisten kanssa ja esittelemään heille esimerkiksi lelujaan sekä hakeutuu muiden lasten seuraan leikkimään. Sosiaaliset taidot sen sijaan tarkoittavat taitoa selviytyä erilaisista sosiaalisista tilanteista ja kykyä olla muiden ihmisten kanssa. Sosiaaliset taidot opitaan kokemuksen ja kasvatuksen kautta. (Keltikangas-Järvinen 2010,17-18, 37.)

Lasten kohdalla kasvatusta on merkittävässä roolissa, kun puhutaan sosiaalisista taidoista. Yleensä lapsi löytää keinot, miten toimia ryhmässä, mutta siihen voi liittyä aggressiivisuutta tai muita keinoja, jotka eivät ole yleisesti hyväksytyjä. Tähän lapsi tarvitsee aikuisen apua. Hänelle täytyy opettaa niitä keinoja, jotka ovat yleisesti hyväksytyjä ja joilla toimiminen muiden kanssa sujuu paremmin. Usein isossa lapsiryhmässä näkee, että jollain lapsella näitä taitoja ei vielä ole tai hänellä ei ole valmiuksia käyttää näitä taitoja. Lapsi saattaa käydä lyömässä toista, tai varastamassa toiselta lelun, jotta saisi toisen lapsen huomion. Aggressiivisuus nähdäänkin sosiaalisten taitojen puutteena. Lapsi saattaa turvautua aggressioon, koska on sen jo aiemmin kokenut tehokkaaksi keinoksi saada muiden huomio. Näissä tilanteissa aikuisen tulee ohjata ja opastaa lasta

toimimaan toisella tavalla, vaikka siihen menisikin aikaa. (Keltikangas-Järvinen 2010, 23-24, 65.)

Cacciatore (2008, 40-42) on perehtynyt kattavasti aggressiokasvatukseen. Lapsilla on haastavia tunteita jo pienestä asti ja aikuisilla on oltava keinot puuttua aggressiiviseen käytökseen. Lapsi tarvitsee tukea tunteidensa käsittelyyn. Tavallisinta aggressiivinen käytös on 2-3-vuotiaalla lapsella. Aggressiokasvatusta on myös päiväkodeissa ja aggressiokasvattajia ovat kaikki aikuiset, omalla esimerkillään. Jo leikki-ikäinen lapsi voi osata tunnistaa, millaiset asiat nostattavat hyviä tai pahoja tunteita sekä miten tunteet syntyvät, nousevat ja taas laantuvat. Hyvät ja mukavat tunteet saavat tekemään hyviä tekoja ja pahat tunteet, kuten pettymys ja turvattomuus, huonoja tekoja. Aina tulee muistaa, että pahan teon yhteydessä vain teko on väärä, ei tunne.

Lapsen temperamentti vaikuttaa siihen, miten hän toimii, ja jokainen lapsi tuo ryhmään aiempia tapoja toimia jo kotoa tai muista ryhmäkokemuksistaan. Lapsilla on erilaisia tapoja toimia. Jotkut vetäytyvät ja nöyryvät kohdatessaan uhittelua, toiset taas ärsyttävät tahallaan. Pahinta mahdollista väkivaltaa on kiusaaminen ja se voi jättää koko elämän läpi kestävät haavat itsetuntoon. Kiusaamiseen on aina puututtava. Lapselle tulee myös antaa tietoa ja ohjeistusta ryhmässä toimimisesta. (Cacciatore 2008, 42-43.)

Aikuisesta voi tuntua haastavalta ja hankalalta puuttua ja kohdata kiusaaminen. Voi olla, että aikuinen ummistaa silmänsä tai ajattelee, että lapsen on hyvä oppia itse ratkaisemaan syntyneitä riitoja. Tämä voi kuitenkin olla vahingollista, koska näin toimiessa aikuinen antaa mahdollisuuden kiusaamisen jatkumiselle. Aikuisen tehtävänä on katkaista kiusaaminen nostamalla ongelma esiin ja opettaa lapsi ottamaan vastuu käyttäytymisestään. Tilanteiden seuraamista tulee myös jatkaa. Vanhemmilla on tärkeä rooli puuttua kaikkeen kiusaamiseen puhumalla lastensa kanssa hyvän kaveruuden pelisääntöistä, kiusaamisesta sekä siitä, miten tulee toimia, kun joku kiusaa. Kiusaaminen aiheuttaa sen, että koko yhteisöön kuulumisen kokemus heikkenee ja koko yhteisö voi huonosti. Sekä fyysinen että psyykinen kiusaaminen on väkivaltaa. (Cacciatore 2008, 43-44.)

3.2 Kognitiivisesta kehityksestä

Jean Piaget (1896-1980) on yksi merkittävimmistä henkilöistä lapsen kognitiivisen kehityksen tutkimisessa. Hän on luonut teorian lapsen ajattelun kehittymisestä. Hän ajatteli, että ihmisen ajattelu kehittyy tietyssä järjestyksessä tasolta toiselle. Ajattelu kehittyy jokaisella tasolla sekä määrällisesti että laadullisesti. Ihmisen päättelytaidot perustuvat hänen mukaansa kahteen kykyyn. Nämä kyvyt ovat nimeltään assimilaatio ja akkommodaatio. Assimilaatiolla tarkoitetaan sitä, että lapsi ymmärtää aiemmin opitun ja uuden tiedon yhteyden eli hän ymmärtää esimerkiksi koirien olevan erilaisia, mutta kaikilla on neljä jalkaa ja ne haukkuvat. Akkommodaatio sen sijaan tarkoittaa tiedon muokkamista eli esimerkiksi kissan erottaminen koirasta. (Anttila ym. 2007, 78.)

Piaget kutsuu leikki-ikäisen ajattelun kehityksen vaihetta esioperationaaliseksi tasoksi, joka ilmenee 2-7-vuotiaana. Tällä tasolla lapsi pystyy ajattelemaan vauvaikää paremmin symbolisesti ja loogisesti. Lapsi tutkii maailmaa aktiivisesti ja osaa esimerkiksi luokitella esineitä. He kuitenkin arvioivat esineitä ja asioita usein pelkästään ulkonäön perusteella. Leikki-ikäiset lapset eivät vielä ymmärrä, että kun vettä kaadetaan kahteen samankokoiseen lasiin saman verran ja sitten toisesta lasista vesi kaadetaan laakeampaan astiaan, veden määrä pysyy samana. Lapsi kykenee kiinnittämään huomionsa vain yhteen asiaan kerrallaan. Esioperationaalisella tasolla lapsi kykenee katsomaan asioita vain omasta näkökulmastaan eli hän on vielä hyvin egosentrinen. Lapsi ei siis vielä pysty asettamaan itseään toisen asemaan. (Anttila ym. 2007, 78.)

3.3 Vertaissuhteiden merkityksestä kehitykselle

Vertaissuhteiden merkitys korostuu lapsen iän karttuessa ja vanhemmistaan irrottautumisessa. Lapsen siirtyessä päiväkotiin on tärkeää, että lapsi saa kavereita, jotta hän viihtyy hoitopaikassa. Omat vanhemmat eivät olekaan koko ajan läsnä, vaan päivästä hoidossa täytyy selviytyä ilman heitä. Vertaissuhteilla on yhteys psykososiaaliseen kehitykseen. Vuorovaikutussuhteet tarjoavat ympäristön, jossa lapsen perustaidot ja kyvyt pääsevät esille sekä antavat lapselle kognitiiviset ja sosiaaliset resurssit, joiden avulla lapsi sopeutuu sosiaaliseen ympäristöön. Lapset haluavat yleensä sekä kahdenkeskisiä ystävyysuhteita että ryhmään kuuluvuutta. (Laine 2002, 15.)

Ystävyysuhteet ovat merkittävä osa leikki-ikäisen lapsen emotionaalista, sosiaalista ja kognitiivista kehitystä. Mikäli ystävyysuhteet on tasapainoinen, se tukee ja edistää lapsen kehitystä muun muassa vahvistamalla lapsen itsearvostusta, mutta sen sijaan suhteissa, joissa on paljon konflikteja ja erimielisyyksiä, ovat vahingollisia. Etenkin epäsosiaalisten lasten kohdalla on vahingollista, jos ystävyysuhteet ovat säröileviä. Tällöin itsearvostus ja oman itsen hyväksyminen voi hidastua. (Laine 2002, 16-17.)

Päiväkotilasten kehitystä edistävät merkittävästi hyvät ikätovereiden väliset suhteet ja kehitys on monipuolista. Lapsen voi olla vaikea luoda ja oppia solmimaan läheisiä ystävyysuhteita ja ylläpitämään niitä, mikäli hänellä ei ole kokemuksia toveri- ja ystävyysuhteista tai kokemukset ovat epäonnistuneita. Jos lapsi ei ole sopeutunut vertaisryhmään, se voi kieliä sopeutumiso ongelmista myöhemmässä vaiheessa. Erityinen riski tähän on silloin, jos lapsi joutuu torjunnan ja kiusaamisen kohteeksi vertaisryhmässään tai kiusaa itse muita ja näin ollen jää yksin. (Laine 2002, 19-20.)

4 KIUSAAMISESTA PIENTEN LASTEN KESKUUDESSA

4.1 Kiusaamisen määrittelyä

Pienten lasten parissa kiusaamisen käsitettä voi olla vaikea määrittää. Kaikkia lasten välisiä konflikteja ja riitoja ei pidä ajatella kiusaamisena. Kiusaaminen on toistuvaa ja lapsi ei voi harjoitella kiusaamisen kohtaamista. Kiusaamisen kokeminen on henkilökohtaista. Paljon on myös keskusteltu voidaanko alle kouluikäisten lasten kohdalla puhua ollenkaan kiusaamisesta. Kielteisiä tekoja voidaan kutsua kiusaamiseksi vain, kun toiminnan tarkoituksena on aiheuttaa harmia ja paha mieltä toiselle. Pelkkä aggressiivinen käytös ei ole kiusaamista ja se pitää osata erottaa. (Repo 2013, 34-36.)

Pienten lasten kohdalla kiusaamista ei ole tutkittu kovinkaan paljon. Tämän vuoksi siitä on vähän tutkittua tietoa ja kirjallisuutta. Revon (2013, 9) mukaan kiusaaminen on opittu toimintatapa ja kukaan lapsi ei ole kiusaaja syntyessään, vaan hän on oppinut vääriä toimintatapoja. Myöskään hänen itsehillintänsä ja tunteiden käsittelynsä ei ole kehittynyt riittävästi, jotta hän ymmärtäisi tekojaan. Jokaisella lapsella on oikeus olla tulematta kiusatuksi ja jokaisella lapsella on myös oikeus saada sellaista kasvatusta, että hän oppii olemaan kiusaamatta. Kaikki konfliktit eivät siis ole kiusaamista. Lasten välillä esiintyy paljon negatiivista käytöstä ja aina ei ole helppoa erottaa kiusaamista, nahistelua ja konflikteja toisistaan. Kiusaamisella on piirteitä, jotka erottavat sen normaalista riittelystä. Tällaisia piirteitä ovat toistuvuus, tietoisuus, vallankäyttö ja ryhmäilmiö. Lasten kyvyt sietää erilaisia tekoja ovat yksilöllisiä ja siksi toiset voivat kokea pienimmätkin asiat kiusaamiseksi, mutta toiset taas eivät. Lapset kuitenkin käyttävät kiusaaminen-käsitettä paljon. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 17; Repo 2013, 38; 48.)

Toistuvuudella tarkoitetaan sitä, että kiusaamista tapahtuu säännöllisesti ja se on yhteen lapsen kohdistuvaa. Myös ajanjakso on pitkä. Tämä rajaus tapahtuu kiusatun näkökulmasta, eivätkä kaikki lapset eivät koe asioita samalla tavalla. Pienten lasten kohdalla kiusaajia on usein kuitenkin monta ja usein enemmän kuin uhreja. Kiusaamisen kohteet siis vaihtuvat. Ei ole siis hyvä, että kiusaamista tarkkaillaan vain uhrin näkökulmasta. On tärkeää tarkkailla tilanteita ja pohtia mistä on kyse, jos yksi lapsi joutuu aina konfliktitilanteisiin muiden lasten kanssa. Toistuvuuden käsitteessä tulee esille myös riski

siitä, että tilanteita, joissa yksilö kokee käytöksen loukkaavaksi, jätetään huomioimatta, koska se ei vielä riitä kiusaamisen määritelmän täyttämiseen. Tämä voi johtaa siihen, että tilanteisiin puututaan liian myöhään ja ennaltaehkäisy ei ole enää mahdollista. (Repo 2013, 39.)

Kiusaamisen määritelmään liittyy olennaisesti tietoisuus, joka on edellytyksenä sille, että tekoa voidaan kutsua kiusaamiseksi. Pienten lasten kohdalla on kuitenkin haasteellista mitata tietoisuutta ja tahallisuutta. Tähän liittyy keskustelu moraalien kehittämisestä. Tunnettujen teorioiden mukaan (esim. Piaget) moraalit kehittyvät vaiheittain siten, että kouluikänsä mennessä lapsella on kyky ymmärtää toisen tunteita. Uusimpien näkemysten mukaan kuitenkin jo hyvinkin pienellä lapsella voi olla kyky moraaliseen ajatteluun ja empatiaan. Ehkä on siis parempi, että pienten lasten kiusaamista mitataan toistuvuuden kautta, eikä tietoisuuden kautta, koska lapset kehittyvät eri tahtia. (Repo 2013, 40-41.)

Ryhmäilmiö ja vallankäyttö ovat myös osa kiusaamisen määritelmää. On huomattu, että kiusaamisessa on kyse vallankäytöstä ryhmän sisällä. Ryhmäilmiö ei tarkoita pelkästään sitä, että kokonainen ryhmä kohdistaa tekoja yhteen henkilöön, vaan ryhmän sisällä on usein henkilö, joka hakee hyväksyntää sillä, että kiusaa toista ja saa ryhmän muilta jäseniltä hyväksynnän toiminnalleen. Kiusaaja saa hyvän olon tunnetta siitä, että muut hiljaisesti hyväksyvät hänen tekonsa. Tämä usein johtaa kiusaamisen jatkumiseen. Kaikki ryhmän jäsenet eivät kuitenkaan osallistu kiusaamiseen, mutta eivät myöskään puutu siihen millään tavalla. Puuttuminen koetaan usein vaikeaksi, koska siihen saattaa liittyä se, että ”vasikka” joutuu itse kiusatuksi. (Repo 2013, 42-43.)

4.2 Kiusaamisen eri muodoista

Kiusaaminen jaetaan yleensä suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. Suora kiusaaminen tarkoittaa sitä, että kiusaaja kohdistaa kielteiset teot suoraan uhriin. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi lyömistä, tönimistä tai haukkumista. Epäsuora kiusaaminen voi olla sitä, että jätetään ryhmän ulkopuolelle, levitetään juoruja tai puhutaan selän takana. Epäsuorasta kiusaamisesta käytetään joskus myös nimitystä relationaalinen kiusaaminen tai relationaalinen aggressio, joka tarkoittaa, että uhrin ihmissuhteita pyritään vahingoittamaan. Kiusaaminen voidaan myös erottaa verbaaliseen kiusaamiseen, fyysiseen kiu-

saamiseen ja psyykkiseen kiusaamiseen. Myös väkivalta voi olla kiusaamisen muoto, joskin se yleensä mielletään yläkäsitteeksi. (Repo 2013, 74.)

Psyykkistä kiusaamista voi olla esimerkiksi uhkailu, manipulointi, ilveily ja ilmeily, kiristäminen, poissulkeminen, selän takana puhuminen tai uhrille puhumatta jättäminen sekä leikin sääntöjen muuttaminen. Revon (2003, 74) mukaan tällaista kiusaamisen muotoa esiintyy prosentuaalisesti eniten. Sanallisessa eli verbaalisessa kiusaamisessa on kyse haukkumisesta, nimittelystä, lällättämisestä, hännäämisestä ja esimerkiksi vaatteiden tai hiusten kommentoimisesta. Fyysinen kiusaaminen on esimerkiksi lyömistä, potkimista, kamppaamista, nipistelyä, vaatteiden repimistä ja leikkien sotkemista. (Repo 2013, 74.)

Päiväkodissa kuulin usein uhkailua. Lapset esimerkiksi käyttivät syntymäpäiväkutsuja uhkailun keinoina. Lapsi sanoi toiselle, että et saa kutsua syntymäpäivilleni, jos et leiki minun kanssani poneilla. Päiväkodissa olikin otettu käyttöön tapa, että henkilökunta ei jaa lasten syntymäpäiväkutsuja, koska se voi olla yksi kiusaamisen muoto. Isot lapset saavat jakaa kutsut itse, mutta henkilökunta ei siihen osallistu. Tämä on perusteltua, jotta henkilökunta ei joudu ristituleen. Syntymäpäiväkutsut ovatkin tavallinen vallankäytön väline lasten välillä (Repo 2013, 75).

4.3 Rooleista ja sukupuolten välisistä eroista kiusaamisessa

Kiusaaminen on hyvin pitkälti ryhmäilmiö. Aiemmissa tutkimuksissa on selvinnyt, että pienten lasten keskuudessa kiusaamistilanteiden roolit eivät ole selvästi havaittavissa. Kiusaaja ja kiusattu on helposti tunnistettavissa. Kiusaamisessa voi erottua myös apurin, vahvistajan, puolustajan ja sivustaseuraajan roolit. Näyttäisi kuitenkin siltä, että pienten lasten kohdalla kiusatun puolustaminen on yleisintä. (Repo 2013, 78.)

Revon (2013, 78) tekemän tutkimuksen perusteella voi sanoa, että kaikkia edellä mainittuja rooleja löytyi lapsiryhmästä. Vahvistajien rooleja kuitenkin havaittiin enemmän, etenkin suurissa ryhmissä, joissa poikia oli enemmistö. Vahvistajia esiintyi vähemmän silloin, kun henkilökunta puuttui kiusaamistilanteeseen. Puuttuminen on siis tärkeää. Mikäli henkilökunnalla on selvät pelisäännöt siitä, miten tilanteisiin puututaan, myös kiusaamista tukevat roolit heikentyvät.

Kiusaamisessa on myös sukupuolten välisiä eroja. Pojat kiusaavat selvästi enemmän kuin tytöt, mutta sekä tytöt että pojat ovat miltei yhtä usein kiusatun roolissa. Joidenkin tutkimusten mukaan pojat kiusaisivat tyypillisemmin suoran kiusaamisen tavoilla eli fyysisesti ja verbaalisesti, mutta kuitenkin on todettu, että pojat käyttävät yhtäläillä myös epäsuoria kiusaamisen tapoja. Pienten lasten kohdalla tutkimustietoa on kuitenkin vielä niin vähän, että sukupuolieroista, jotka liittyvät kiusaamiseen ei tiedetä tarpeeksi luotettavien johtopäätösten tekemiseksi. Kuitenkin tehtyjen tutkimusten perusteella näyttäisi siltä, että pojat käyttävät suoraa kiusaamista enemmän sekä saavat sitä osakseen enemmän ja tytöt käyttivät enemmän psyykkisen kiusaamisen muotoja ja niitä heihin myös kohdistui enemmän. Sanallisen kiusaamisen yleisyydessä ei eroja ollut. Sitä esiintyi yhtä paljon. (Repo 2013, 80-81.)

Useat tutkimukset ovat myös osoittaneet, että pojat kiusaavat enemmän kuin tytöt ja ovat kiusaamisessa mukana enemmän, sekä uhrina että kiusaajana. Usein on niin, että pojat kiusaavat usein toisia poikia, mutta tyttöjä kiusaavat sekä tytöt että pojat. Joidenkin tutkimusten mukaan ollaan kuitenkin sitä mieltä, että kiusaamista tapahtuu puolin ja toisin yhtä paljon, mutta tyttöjen epäsuoraa kiusaamista on vaikeampaa havaita. Voi myös olla, että sukupuolierot johtuvat siitä, että tyttöihin ja poikiin suhtaudutaan eri tavalla kotikasvatuksessa. Poikien kohdalla aggressiivinen käytös sallitaan herkemmin kuin tyttöillä. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 37-38.)

4.4 Kiusaamisen ehkäisystä ja siihen puuttumisesta

Kiusaamisen ehkäisyssä kaikista tärkeintä ja kannatteleva pilari on lapsen hyväksyminen ja kunnioittaminen kaikin puolin. Kunnioittava sekä hyväksyvä ilmapiiri kotona ja päiväkodissa on edellytys sille, että lapsi voi kasvaa ja kehittyä terveellä tavalla. Tämä on vanhempien ja ammattilaisten tärkeä muistaa. (Repo 2013, 212.)

Kiusaamisen ehkäisy pienten lasten parissa jakaantuu selvästi uusien toimintatapojen oppimiseen ja vääristä toimintatavoista poisoppimiseen. Tavoitteena kiusaamisen ehkäisyssä on opettaa lapsille ystävyyden solmimisen taito sekä sen ylläpitämisen taito. Tärkeää on myös opettaa vertaissuhdetaitoja ja lisätä lasten hyvinvointia ryhmässä. Lapselle opetetaan myös taitoja, joiden avulla lapsi oppii toimimaan toisten ihmisten kanssa,

liittymään leikkiin onnistuneesti, suvaitsevaisuutta, toisten kunnioittamista ja huomiointamista sekä itsehillintää ja itsekontrollia. (Repo 2013, 150.)

Kiusaamisen ehkäisyyn pienten lasten parissa liittyy tiettyjä periaatteita. Kiusaamisen ehkäisy on varhaiskasvatuksessa ja pienten lasten kanssa kasvatusta ja opetusta, jolla pyritään siihen, ettei kiusaamista syntyisi lainkaan. Valmista mallia kiusaamisen ehkäisyyn ei ole, toisin kuin kouluissa, vaan ehkäisy on laadukasta peruspedagogiikkaa, jota toteutetaan tavallisissa arjen tilanteissa. Päiväkodin johtaja on merkittävässä roolissa siinä suhteessa, miten kiusaamiseen voidaan ehkäistä ja miten siihen puututaan. Johtajalla on vastuu muun muassa resurssien suuntaamisesta sekä pedagogisesta johtamisesta. Ehkäisy on kasvattamista tasa-arvoiseen yhteiskuntaan, jossa yksilöt kunnioittavat ja kannattelevat toisia. Tämä edellyttää sitä, että varhaiskasvatuksessa opetetaan lapsille keskeisiä pelisääntöjä ja taitoja toisten kanssa toimimiseen. (Repo 2013, 98; 114.)

Sensitiivisyys on yksi tärkeä periaate. Kiusaamisen ehkäisemisessä on ensiarvoisen tärkeää, että lapsen ja aikuisen välille muodostuisi lämmin ja kunnioittava suhde. Pedagogisesti sensitiivisen aikuisen tehtävänä on kannatella tätä suhdetta ja hän osaa havaita lapsen aloitteet ja viestit sekä vastaa niihin mielekkäällä tavalla, jolloin hän tulee antaneeksi lapselle yksilöllistä tukea ja tukee lasta toimimaan lähikehityksen vyöhykkeellä. Ehkäisyn tavoitteena on lapsen sekä koko ryhmän hyvinvointi. Aikuisen rooli on erityisen tärkeä, koska hän omalla toiminnallaan ja tekemisillään, asenteillaan, eleillään, ilmeillään ja olemuksellaan vaikuttaa ympärilleen muodostuvaan ilmapiiriin. Lapset ottavat mallia aikuisista ja siksi onkin tärkeää, että kaikki aikuiset, ei vain kasvatusalan ammattilaiset, loisivat kannattelevan ilmapiiriin. Ilmapiiri syntyy siitä, miten aikuiset kohtaavat toisiaan kotona, kaupassa ja työpaikoilla. Kun esimerkiksi päiväkodissa on hyvä ilmapiiri työntekijöiden kesken, siirtyy se myös lasten välille. On tärkeää luoda ympäristöstä myönteinen ja kunnioittava, jotta kiusaamisen vähentäminen tai kitkeminen on mahdollista. (Repo 2013, 99-101.)

Pienryhmäpedagogiikka on jo käytössä useissa päiväkodeissa ja se osaltaan ehkäisee kiusaamista. Lapsi kokee olonsa turvalliseksi tutussa ja hyvän hengen omaavassa ryhmässä ja turvallisessa ryhmässä mahdollisesti kiusaamiseksi muodostuvia konflikteja ja riitoja syntyy vähemmän. Pienessä ryhmässä lapsen on helpompi turvautua ja luottaa aikuiseen ja aikuisella on helpompi olla aidosti läsnä. Lapsilla on yleensä tuttu ”koti-

ryhmä”, jossa toimitaan, mutta tämän ryhmän sisällä lapsia voidaan jakaa toiminnan perusteella pienryhmiin tai pienryhmät voivat olla pysyviä. (Repo 2013, 122-123.)

Mannerheimin lastensuojeluliitto (2014) on koonnut nettisivuilleen pienen tietopaketin kiusaamisen ehkäisystä ja painottaa myös aikuisen roolin tärkeyttä. Aikuisen tulisi tarkistaa omat asenteensa ja suhtautumisensa jokaiseen lapseen ja lapsiryhmään. Sama pätee myös koko työyhteisöön ja aikuisen tulee samalla ymmärtää, että hän itse toiminnallaan ja asenteellaan vaikuttaa kiusaamis-ilmion olemassaoloon. Aikuisen toiminta voi joko ylläpitää tai ehkäistä kiusaamistilanteiden syntymistä ja jatkumista. Aikuisella on tehtävänänsä kantaa vastuu tällaisista tilanteista sekä niihin puuttumisesta ja ehkäisystä.

Useissa päiväkodeissa puhutaan oikeudenmukaisuuden puolesta ja se näkyy myös varhaiskasvatussuunnitelmissa. Oikeudenmukaisuutta toteutettaessa tulisi muistaa lapsen yksilöllisyys. Kaikki lapset ovat yksilöitä ja kaikkien tulisi saada tarpeitaan vastaavaa kohtelua. Oikeudenmukaisuus ei siis toteudu parhaalla mahdollisella tavalla, jos ajatellaan sen olevan vain sitä, että kaikilla on samat säännöt ja kaikkia kohdellaan samalla tavalla. Sen sijaan lasta tulee kohdella yksilönä, omana itsenään, ja kunnioittaa sellaisenaan. (Repo 2013, 107.)

Lasten kohdalla voidaan kuitenkin vielä toteuttaa oikeudenmukaisuutta yksilöllisemmin. Tällainen ajattelutapa, että lapsilla olisikin erilaiset säännöt keskenään ja oikeudenmukaisuuden käsitettä lavennettaisiin, on varmasti vaikeampaa toteuttaa arjessa. Se kuitenkin todennäköisesti loisi pohjaa sellaiselle kasvatukselle ja pedagogiikalle, jossa aikuiset ja lapset olisivat samalla puolella ja iloitsisivat toisistaan ja elämästään. Tämän seurauksena syntyisi ilmapiiri, joka tukee ryhmähenkeä ja ehkäisee kielteistä vuorovaikutusta lasten välillä. (Repo 2013, 108-109.)

Lapsen kiusaamiskokemukset vaikuttavat vahvasti lapsen identiteetin muodostumiseen, koska identiteetti kehittyy kokemusten kautta. Identiteetillä tarkoitetaan sitä kuka minä koen olevani ja millaisena näen itseni toisen silmin. Jos lapsi joutuu kiusaamisen kohteeksi, kiusaamiskokemukset tulevat osaksi hänen minäkuvaansa. Lapsi omaksuu uhrin roolin osaksi häntä, mutta samoin myös kiusaajan kohdalla, kiusaajan rooli tulee osaksi lapsen minäkuvaa. Tässä aikuisen pitää olla tarkkana miten puhuu lapsesta hänen kuullessaan. Aikuinen helposti sanoo esimerkiksi kiusaajaa tuhmaksi ja pitemmän päälle

lapsi alkaa hyväksyä sen, että on tuhma, eikä enää osaa muuttaa ajatusta itsestään. Miksi pitäisikään, jos aikuinen on sitä mieltä. On tärkeää, että aikuiset miettivät positiivisia tapoja lapsen kuvailuun ja siihen millaisia sanoja lapsesta käytetään. (Repo 2013, 110.)

Kiusaamisen ehkäisyssä on olennaista aikuisten tapa toimia. Aikuisilla on monesti ajattelutapa, että pojat ovat luonnostaan väkivaltaisempia ja tytöt liittoutuvat kaksistaan jotakin toista tyttöä vastaan. Nämä stereotyyppit myös yleisesti hyväksytään ja ajatellaan sen olevan normaalia käytöstä. On siis tärkeää, että aikuiset kiinnittäisivät huomiota omaan suhtautumistapaansa, koska tällaisella stereotyyppien vahvistamisella voi olla seurauksia, että kiusaamista tapahtuu eikä siihen puututa tarpeeksi ajoissa. Aikuiset saattavat vähätellä väkivallan tai poissulkemisen käyttöä, koska se liitetään poikien ja tyttöjen väliseen kanssakäymiseen. Kiusaamisen ehkäisyssä on siis tärkeää kohdata lapset tasa-arvoisesti. Tasa-arvoisuus tarkoittaa kiusaamisen ehkäisyssä sitä, että lapset tottuvat leikkimään toisten lasten kanssa ilman jakoa tyttöihin ja poikiin. (Repo 2013, 111; 113.)

Kiusaamisen ehkäisyä ja puuttumista ei voida pienten lasten kohdalla kovinkaan hyvin erottaa toisistaan. Kiusaamiseen puuttuminen on aina laajempi kokonaisuus kuin yksittäinen tilanne ja siksi ehkäisyn menetelmät kulkevat koko ajan mukana. Koska kiusaamisen huomaaminen voi olla vaikeaa, kasvattajien kannattaa keskustella kiusaamisesta avoimesti lasten kanssa. Päiväkotiryhmässä kannattaa luottamukselliseen keskusteluun ottaa yksi lapsi kerrallaan. Havainnointi on tärkeää kiusaamiseen puuttumisessa. Lasten leikeissä tilanteet tulevat paremmin esille, kuin keskustelemalla. Aikuisten on tärkeää keskittyä lapsiin, olla läsnä ja huomioida heitä ja ottaa myös vanhemmat mukaan työhön siten, että heidän kanssa keskustellaan. Välillä on hyvä mennä mukaan lasten leikkeihin ja tilanteisiin puuttumisen jälkeen jatkaa tilanteiden seuraamista. (Repo 2013, 199- 203.)

On tärkeää ottaa lasten vanhemmat mukaan, kun huomataan, että lapsi kiusaa tai joutuu kiusatuksi. Muun muassa vanhempainillat ovat hyvä paikka ottaa kiusaaminen puheeksi ja keskustella siitä lasten vanhempien kanssa. On tärkeää, että vanhemmat tietävät, mitä lapselle tapahtuu tai mitä hän tekee kodin ulkopuolella. Parhaiten lapsen käytökseen voidaan puuttua ja vaikuttaa, jos kotona ovat samankaltaiset säännöt ja arvot kuin päiväkodissa. (Repo 2013, 205.)

5 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET

5.1 Lastentarhanopettajien ajatuksia kiusaamisesta

Kiusaamisesta voidaan puhua silloin, kun ihminen kokee joutuneensa kiusatuksi. Ulkopuolinen henkilö ei voi määritellä, onko jokin asia kiusaamista, vaan se lähtee ihmisen omasta kokemuksesta. Ajatus oli yhteinen kaikilla haastateltavilla ja se on myös yhteneväinen teorian kanssa. Eihän kukaan voi toisen ajatuksia ja tunteuksia lukea ulkoapäin. Revon (2013, 39) mukaan kiusaamisen kokeminen on henkilökohtaista. Kun ajatellaan, että kiusaamisen kokeminen on henkilökohtaista, voidaan helposti ajautua siihen, että kaikkea ei oteta tosissaan. Siksi onkin haastavaa tarttua tilanteisiin niiden vaatimalla tavalla ja osata erottaa tavalliset riitatilanteet kiusaamisesta.

”...että jos jostaki ihmisestä, lapsesta tai aikuisesta tuntuu siltä että (kiusataan), sitä ei voi ulkopuolinen henkilö määritellä että onko tuo kiusaamista. Ja aina pitäis niinkö tarttua siihen kuitenkin.” (Haastateltava 1)

Lastentarhanopettajat kokivat tärkeäksi kiusaamisesta puhumisen. Kiusaamisesta oli puhuttu lasten kanssa ja tuotu esille, että aina voi tulla kertomaan aikuiselle kaikesta. Paha oloa ei pidä jäädä yksin potemaan ja toisen huonoa käytöstä ei tarvitse hyväksyä. Haastattelussa tuotiin esille asioita eniten kiusatun näkökulmasta, vaikka myös esimerkiksi aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi tarvitsee aikuisen tukea, kuten Keltikangas-Järvinen (2010) toteaa. Tämä on mielestäni suurin eroavaisuus verrattaessa haastattelun antia teoriassa esitettyihin asioihin. Ehkäpä kiusaamiseen puuttuminen varhaiskasvatuksessa ei ole vielä sellaisella tasolla, että työntekijät muistaisivat ottaa huomioon kiusatun ja kiusaajan näkökulman samanlaisella tärkeydellä tai se on ainakin se voi olla haastavaa.

”Ja mie olen aina sanonu lapsille kans tuossa 3-4-vuotiailla että semmonen asia että jos itsestä tuntuu että tulee niinkö, ei tykkää jostaki asiasta ja tulee paha mieli ko toinen tekkee jotaki nii sillon, sillon se on kiusaamista ... kaikki mikä aiheuttaa toiselle semmosta paha oloa.” (Haastateltava 4)

Erilaisuus on asia, jota kaikki eivät aina miellä rikkaudeksi ja sitä pidettiin isoimpana syynä kiusaamiselle. Esimerkiksi kateuden ja mustasukkaisuuden tunteet voivat aiheuttaa eripuraa ryhmässä ja lapset etsivät paljon huomiota. Kaikki perheet, mistä lapset tulevat, ovat erilaisia ja myös tämä voi aiheuttaa kiusaamistilanteita. Perheissä tilanteet muuttuvat ja lapsi ei osaa vielä käsitellä tunteitaan ja pahaa oloansa. Tämä voi purkautua kiusaamisena päiväkodissa. Päiväkodin henkilökuntakaan ei aina tiedä perheiden tilannetta ja esimerkiksi erotilanteet voivat tulla ilmi lapsen kautta. Aikuisen rooli korostuu tällaisissa tilanteissa. On tärkeää, että lapsi kokee voivansa luottaa aikuiseen.

”Erilaisuus herättää aina ryhmässä sitä nokkimisreaktiota elikkä oli se sitte joku hyväki piirre nii voi olla kateutta ja mustasukkaisu ja sitä huomiontarvetta on paljon. Sitte on myös tää, että elämäntilanteet perheissä saattaa purkautua kiusaamisena ko ne muuttuu niin nopeasti, kun sillä lapsella on itellä paha olla... sillen pitää lähteä syvempää luotaamaan, jos käyttäytymisen yhtäkkiä muuttuu... mutta se erilaisuushan on aina, jollaki on joku ihana uus lelu tai sitä aletaanki väheksyyn, se lienee ihmisille omineinen piirre eikä vaan lapsille.” (Haastateltava 1)

5.2 Miten kiusaaminen näkyy eli kiusaamisen tapoja

Lastentarhanopettajat löysivät paljon erilaisia tapoja, miten kiusaaminen ilmenee. Kiusaaminen jaetaan yleensä suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen (Repo 2013, 74). Suoran kiusaamisen eli fyysisen kiusaamisen tavoista haastattelussa mainittiin töniminen, lyöminen, pureminen, potkiminen, hiuksista repiminen, nykiminen, sylkeminen, sormimerkit ja lelujen varastaminen. Henkisen eli epäsuoran kiusaamisen tavoista mainittiin toisen ulkopuolelle jättäminen, tirsruminen toiselle, haukkuminen, syntipukiksi leimaaminen ilman syytä, ilmeily ja irvistely, silmien pyörittely ja kuiskiminen. Etenkin suoran kiusaamisen tapoja on melko helppo erottaa, koska ne ovat näkyviä ja haastattelussa nimetyt suoran kiusaamisen tavat ovat tästä syystä samankaltaisia kuin teoriassa esitellyt tavat.

”...saatetaan tirsrumia tai sanallisesti haukkua erilaisuutta, esimerkiksi jos on vaikka vähän pyöreä tai nii siihen tartutaan...sit on tää syntipukki juttu

kans että vaikei oo tehnykkään nii...sitä aina vaan syytetään että sekihän on niinkö henkistä kiusaamista että toinen ei ois mittään tehny nii se on kuitenkin se joka on tehny.” (Haastateltava 1)

”nii ja ilmeily, että just selän taakse tullee ja just huomaa itekki ku lähtee pöyästä että alkaaki tapahtuun jottain että ne (lapset) ajattellee että ei välttis huomaakaan, mutta sielä tapahtuu.” (Haastateltava 5)

”sama ko meillä 2-3-vuotialla että se on kyllä sillain aika näkyvää ja niinkö suoraa toimintaa että se on just tuota semmosta että tönitään ja jätetään leikin ulkopuolelle tai lyyään.. että oikeestaan se on se millain meillä näkky se - - mutta on tuolla meilläki, jotka on jo kolmekki jo niinii on tullu sitä että ko jotku on niinku kahestaan leikkii nii sitte sanotaan että eihän leikitä tuon kanssa eihän leikitä” (Haastateltava 3)

Haastattelussa tuotiin esille myös se, että välttämättä lapset eivät aivan ymmärrä sitä, että he aiheuttavat toiselle paha mieltä. Aina ei ole kyse tahallisesta toiminnasta, koska lapset kehittyvät ajattelultaan eri tahtia ja pienten lasten kohdalla on vaikea mitata onko kiusaaminen tietoista ja tahallista (Repo 2013, 40-41). Välillä lapsista kuitenkin huomaa, että tahallaan yritetään ärsyttää toista, esimerkiksi viemällä lelu, jolla toinen leikkii. Jotkut lapset ovat vetäytyviä kohdatessaan uhittelua ja toiset taas ärsyttävät tahallaan saadakseen huomiota ja tähän on aikuisen puuttuttava (Cacciatore 2008, 42-43).

”ja sitte ihan pienillä tuolla 0-2-vuotiailla missä ei sitä puhetta ole että ei osaa kertoa nii siellä varsinki sitte aikuisen pitää kyllä niitä lasten keskinäisiä leikkejä ja muuta seurata tosi tarkasti vaikka siellä se on kyllä semmosta suoran toiminnan juttua, että pammautetaan lelulla päähän tai jotaki vastaavaa” (Haastateltava 2)

5.3 Kiusaamisen ennaltaehkäisy ja siihen puuttuminen sekä aikuisen rooli

Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen kulkevat käsi kädessä varhaiskasvatuksessa. Valmista mallia ei ole, joten peruspedagogiikalla on tärkeä rooli. Tärkeintä on lapsen kunnioittaminen ja hyväksyminen sekä kannattelevan ilmapiirin luominen. (Repo 2013, 114, 212.) Lastentarhanopettajat kokivat tärkeäksi kiusaamisesta puhumisen yhtenä eh-

käisyn keinona. Pienimpien lasten osastoilla aikuisen rooli korostuu, joka tuli jo esille edellisen otsikon alla. Aikuisen tulee seurata leikkejä hyvin tiiviisti, ja puuttua silloin, kun tilanteen huomataan kärjistyvän riidaksi. Aikuisen johdattelu ja mielenkiinnon kiinnittäminen muualle tällaisissa tilanteissa voi purkaa tilanteen. Ennakointi ja keskusteleminen koettiin tärkeäksi.

”...pitää niitä leikkejä seurata että ko näkee et se on menossa siihen tilanteeseen että ne kaks on niin tuon saman lelun kimpussa että kohta pamahtaa...” (Haastateltava 2)

”ja tärkeähän se on lapsiryhmässä kertoa ja puhuakki ääneen siitä että mikä sitä kiusaamista on ettei vaan lapsi mielessään syytä itseään että on jotenki huono tai ei yhtä hyvä ko muut ko ei kelpaa leikkeihin” (haastateltava 1)

”sittekö oppii tuntemaan lapset nii voi jo enemmän ennakoida tilanteita” (Haastateltava 4)

Kyseisessä päiväkodissa on yhteiset sopimukset, kuten ei saa satuttaa tai rikkoa toisten tavaroita, ja näillä on haastateltavien mielestä hyvä vedota myös lapseen (Päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelma 2014). Yhteiset arvot ovat koettu hyväksi keinoksi hyvän ilmapiirin luomiselle. Lasten kanssa voidaan keskustella kiusaamisesta esimerkiksi pöytäteatterin tai nukketeatterin avulla ja palata näyteltyihin tilanteisiin sitten, kun arjessa tulee samantyyppisiä tilanteita vastaan ja keskustella lapsen kanssa siitä, miten toimittiin silloin ja miten toimitaan nyt. Keskustelu on tärkeää ja lapset keskustelevatkin hyvin, etenkin ryhmätilanteissa. Myös Revon (2013, 203) mielestä kiusaamisesta kannattaa keskustella avoimesti sekä yksilöllisesti lapsen kanssa tai ryhmässä. Keskustelulla lienee tärkeä merkitys siksi, että siten voidaan luoda hyvä suhde lapseen ja lapsi luottaa aikuiseen.

Pienryhmätoiminta koettiin hyväksi tavaksi ehkäistä kiusaamista. Pienryhmissä tilanteisiin on myös helpompi puuttua. Useissa päiväkodeissa onkin jo käytössä pienryhmäpedagogiikka, jolloin lapsi saa päivän aikana mahdollisuuden itsenäiseen toimimiseen, mutta osallistuu myös ryhmän toimintaan. Tällä tavoin lapsella on helpompi käsitellä asioita, kun ryhmä on pieni, eikä hänen tarvitse kilpailla huomiosta isossa lapsiryhmäs-

sä. Lapsi on myös rauhallisempi pienemmässä ryhmässä. Pienryhmien avulla konfliktit ja riidat vähentyvät, kun aikuinen on enemmän läsnä (Repo 2013, 122). Pienryhmien puolesta puhuminen selittynee sillä, että pienen lapsiryhmän hallitseminen on helpompaa kasvattajalle ja siitä on saatu hyviä kokemuksia. Lapsia opitaan myös tuntemaan paremmin.

”varsinkin ko on pienryhmätoimintaa niin voi jakaa lapsia, että ei ihan pahimmat riitapukarit mene aina samoihin ryhmiin” (Haastateltava 6)

”pienryhmätoiminta varmasti vähentää sitä (kiusaamista) koska saa aikuisen huomiota pienessä porukassa” (Haastateltava 2)

Kiusaamiseen puuttumisessa on tärkeää, että aikuinen on aidosti läsnä (Repo 2013, 200). Myös Cacciatore (2008, 43.) on sitä mieltä, että aikuisen roolilla on suuri merkitys ja lapsen ohjaaminen ja opastaminen ovat tärkeitä. Haastattelussa puuttumiseen löydettiin erilaisia keinoja. Aikuisen tehtävänä on rauhoittaa tilannetta ja puhua lapsen kanssa. Lapsi voidaan ottaa syrjemmälle hetkeksi ja keskustella kahden kesken, jolloin lapsen pitää miettiä mitä hän teki. Yksi haastateltava myös totesi, että välillä on vaikeaa tietää mistä tai kenestä tilanne on lähtenyt. Esille nostettiin myös ajatus siitä, että olisi hyvä, jos keskustelussa olisi mukana sekä kiusaaja että kiusattu.

”se (kiusaaja) saattaa jopa hakea sitä (huomiota) sillä, ettei muuten tuu huomatuks... välinpitämättömyshän on pahin tämmönen rangaistuksen muoto, ei puututa” (Haastateltava 1)

5.4 Työntekijöiden välinen yhteistyö sekä vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö

Haastateltavat kokivat tärkeäksi työntekijöiden keskinäisen keskustelun. Kiusaamisesta on tärkeää puhua, jotta voidaan vetää yhteiset linjat puuttumiseen. Yhteiset pelisäännöt pitää olla sekä ulkona että sisällä. Tiimipalavereita pidettiin tärkeinä, koska silloin on aikaa puhua aisoista ja näin kaikki työntekijät pyrkivät toimimaan samoin. Myös palavereiden ulkopuolista keskustelua tarvitaan, jotta kaikki osastot ovat samoilla linjoilla. Päiväkodilla ei kuitenkaan ole yhtenäistä ja selkeää toimintamallia siihen, miten kiu-

saamiseen puututaan. Tämä saattaa osaltaan vaikuttaa siihen, että välttämättä toiminta ei aina ole johdonmukaista, vaikka asioista keskustellaankin.

”Tiimipalaverit ovat hyviä yhteiseen pohtimiseen ja aletaan puuttua varhaisessa vaiheessa” (Haastateltava 5)

”semmosta koko talon järjestelmää ei kyllä ole... vähän tapauskohtaisesti aina mietitään” (Haastateltava 2)

”kyllä minusta kaikki on sillain niinkö hereillä vaikei ole oman ryhmän lapsia, varsinki hoitajat ko tuolla päivistyspuolella näkkee, voi sanoa, että koko talon lapset on niinkö tuttuja kaikille ja puututaan” (Haastateltava 5)

Repo (2013, 205) korostaa vanhempien roolia kiusaamisen ehkäisyssä ja puuttumisessa. Vanhemmat on hyvä ottaa mukaan keskusteluun ja tuoda esille, että kotona olisi hyvä olla samansuuntaiset säännöt kuin päiväkodissakin ja tällöin puuttuminen ja lapsen käytökseen vaikuttaminen on helpointa. Päiväkodin työntekijät ovat pyrkineet rohkaistamaan vanhempia kertomaan, mikäli kiusaaminen on tullut esille, koska näin työntekijät voivat seurata tilannetta päiväkodissa ja puuttua kiusaamiseen ja yhteistyö voi myös vahvistaa työntekijöiden ja vanhempien välistä luottamusta. Kokemus on, että lapset kertovat kiusaamisesta vasta kotona.

”sehän on hirveän tärkeää tehdä sitä yhteistyötä vanhempien kanssa jopa niinkö ennaltaehkäisevässä ja samalla sitte että jos on tullu että uskaltavat heti sanoa että me voijaan puuttua siihen että me aletaan seuraamaan... se ois kuitenkin tärkeää että vanhemmat kertois meille koska onhan se selvä, että joku pieni lapsi saattaa kokea että onki kiusattu ja uskaltaaki sanoa vasta äitille tai isälle siitä kotona” (Haastateltava 1)

”ja sitte jos on jotaju puremista nii se on kyllä aika äkkiä saatava katkaistua että siinä tulee rumaa jälkeä ja sitte just se että me suhtauduttas siihen samalla tavalla täällä ja siellä kotona, että kyllä joskus törmää siihen että se on joittenki mielestä hauskaa tai huvittavaa jonku pikkulapsen lyö-

minen mutta kaikkihan tietää että ei se lopu jos sitä ei lopeta, aikasin puuttuminen ihan pienillä jo” (Haastateltava 2)

Lasten vasukeskusteluissa ei ole vielä ainakaan puhuttu kiusaamisesta vanhempien kanssa, mutta haastateltavat eivät pitäneet sitä mahdottomana ajatuksena. Yleinen kokemus on kuitenkin se, että vanhemmat kertovat melko hyvin, jos kuulevat kiusaamista tapahtuvan.

5.5 Lasten suusta

Lasten haastatteluista kävi hyvin ilmi, että lapset tietävät ja osaavat tunnistaa mitä kiusaaminen on. Toisaalta lapset saattavat käyttää kiusaamis-käsitettä löysästi (Repo 2013, 48). Lapset ehkä näin ollen nimeävät satunnaisia riitatilanteita kiusaamiseksi. Kaikilta lapsilta tuli samanlaisia ajatuksia kiusaamisesta. Yleisimmin lapset mainitsivat toisen lyömisen ja haukkumisen. Haukkuminen voi olla joko kaverin haukkumista tai esimerkiksi hänen paitansa haukkumista rumaksi. Lällättely oli myös lapsien mielessä. Lällättelyä oli tapahtunut tyttöjen keskuudessa. Yhtä lasta ärsytti myös höpöttäminen. Joillakin lapsilla voi olla tapana höpöttää vain ärsyttääkseen muita. Näyttäisi, että tytöillä henkinen kiusaaminen on tavallisempaa kuin pojilla, vaikka luotettavia päätelmiä tästä ei voidakaan tehdä, tutkimusten vähyyden vuoksi (Repo 2013, 80-81).

Yksi lapsi kertoi kiusaamisen olevan sitä jos kutittaa toista, mutta aina se ei ole kiusaamista. Voidaan siis päätellä, että kutittaminen on hauskaa, jos kutitettava haluaa tulla kutitetuksi, mutta kiusaamista silloin, kun se tehdään vasten tahtoa. Lapset myös totesivat, että hyvää ystävää kohdellaan hienosti. Yksi haastateltavista lapsista totesi, että itse ei saa syödä koko kakkua, vaan kaikille on vain yksi pala eli hän ymmärsi sen, että myös muiden täytyy saada osansa.

Kiusaamisen tavoista lapset mainitsivat myös irvistelyn, toisten tavaroiden rikkomisen, kielen näyttämisen ja toisen kädestä ottamisen. Myös leikistä ulkopuolelle jättäminen mainittiin. Lapset nimesivät hyvin sekä fyysisen että henkisen kiusaamisen tapoja. Kuten aiemmin jo mainitsin, lapset kuitenkin käyttävät kiusaamis-käsitettä melko helposti, joten aikuisen on oltava tarkkana tilanteita seuratessa. Kuten Repo (2013, 34-36) on todennut, kaikki riitatilanteet eivät ole kiusaamista, vaan kiusaamisesta voidaan puhua

vasta silloin, kuin teot alkavat olla toistuvia. Lapsilla kuitenkin tulee usein paha mieli ja kaikkien paha olo tulee ottaa tosissaan.

Haastattelija: ”Mitä kiusaaminen on sinun mielestä?”

Lapsi 2: ”no tukistaminen tuntuu inhottavalta ja että toinen laittaa mulle hupun päähän ilman lupaa!”

Haastattelija: ”Tuleeko muuta mieleen?”

Lapsi 2: ”mua on lyöty ja tukistettu... no sitte haukkuminen ja lällättely, höpöttäminen”

Päiväkodissa työskennellessäni huomasin, että osa ryhmän lapsista joutui usein tilanteisiin, joissa syntyi riitaa. Riitaantunut lapsi alkoi yleensä itse haastaa riitaa ärsyttämällä muita. Tähän liittyi toisten leikkien sotkemista ja väliin tulemista. Myös lapsen oma turhautuminen siihen, että leikki ei sujunutkaan, oli varmasti osasyynä siihen, miksi häirintää alkoi näkyä. Monesti lapset myös provosoivat toisiaan siten, että he tiesivät jonkun lapsen herkästi suuttuvan ja tarkoituksella häiritsivät hänen rauhallista leikkiään, jotta tämä suuttuisi. En kuitenkaan kutsuisi tätä vielä kiusaamiseksi, koska tämä on hyvin satunnaista. Lapset tiesivät kuitenkin hyvin, että aikuiselle voi kertoa tällaisista tilanteista. Aikuisen tehtävänä on olla turva lapselle ja myös opettaa rajoja sekä oikeita toimintatapoja (Anttila ym 2007, 87).

Haastattelija: ”Mitä on kiusaaminen?”

Lapsi 3: ”ko toinen ei ota leikkiin... sitte voipii kertoa hoitajille että joku ei ota leikkiin”

Haastattelija: Mitä muuta se vois olla?

Lapsi 3: ”no että rikkos toisten tavaroita”

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Johtopäätökset

Kiusaamisen ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa on tärkeää, että työntekijät ja koko päiväkotiyhteisö on tilanteen tasalla. Tiettyjä ohjeita tai toimintamalleja on haastavaa ohjeistaa ulkopuolelta ja laatimani vinkkivihkonen toimiikin ohjenuorana ja eräänlaisena koontina päiväkodille. Vinkkivihkosta voi päivittää päiväkodin tarpeiden mukaisesti, jotta kiusaamisenvastainen työ olisi tehokasta. Kiusaamisen ehkäisy on kaiken kaikkiaan peruspedagogiikkaa, joka muovautuu lapsiryhmän ja lasten omien taitojen mukaisesti. (Mannerheimin lastensuojeluliitto 2014.)

Haastatteluaineistostani sain hyviä vastauksia ja ajatuksia kiusaamisesta, siihen puuttumisesta sekä sen ehkäisystä. Kaiken kaikkiaan haastateltavat olivat yhdessä linjassa siitä, miten kiusaamistilanteisiin voitaisiin puuttua ja miten tilanteita ehkäistään. asiat olivat myös hyvin linjassa teorian suhteen. Yhtenä kritiikkinä voisi olla se, että eroavaisuuksia haastateltavien ajatuksissa ei näkynyt. En tiedä onko tämä varsinaisesti negatiivinen asia, koska tärkeää on, että kaikki toimisivat samalla tavalla. Haastattelusta saadut tulokset vahvistivat teoriaa.

Kiusaamisella voi olla vakavat seuraukset lapsen elämässä. Kiusaamisesta kärsii sekä kiusaaja että kiusattu. Vaikka alle kouluikäisten lasten kiusaamisen seurauksista ei ole tehty tutkimuksia, jotka kertoisivat pitkäaikaisseurauksista, voidaan todeta, että kiusaaminen vaikuttaa lapseen aina. Lapselle voi tulla käsitys, että kiusaaminen on osa elämää ja osa häntä. Kiusatut lapset kokevat esimerkiksi itsetuntonsa heikoksi ja kiusaavilla lapsilla on riski käyttäytyä epäsosiaalisesti myös myöhemmin elämässään. (Repo 2013, 14-15.) Varhainen puuttuminen on siis perusteltua, jotta lapset kasvaisivat tasapainoisiksi yhteiskunnan jäseniksi.

Sain aineistostani mielestäni hyvin vastauksia tutkimuskysymyksiini. Kiusaamisen näkyvyys eli kiusaamisen tapoja tunnistettiin, ehkäisyn ja puuttumisen keinoja löydettiin ja kokonaisuudesta voin todeta, että kiusaamista esiintyy sekä alle kolmevuotiailla, että 3-5-vuotiailla lapsilla. Kiusaamisen tavat ovat kuitenkin erilaisia. Enemmän kiusaamista

on kuitenkin isompien lasten keskuudessa. Pienempien lasten kiusaaminen näkyy suorana kiusaamisena, kuten tavaroiden viemisellä, mutta myös leikistä poisjättämistä esiintyi. Isompien lasten kohdalla henkinen ja sanallinen kiusaaminen on isommassa roolissa pieniin verrattuna. Sekä suoraa, että epäsuoraa kiusaamista esiintyi sekä pienillä että isoilla, mutta pienillä epäsuoraa kiusaamista ei välttämättä voi kutsua tahalliseksi. Leikistä poisjättäminen voidaan lukea epäsuoraan kiusaamiseen, mutta myös suoraan kiusaamiseen, koska se on kuitenkin niin näkyvää ja siihen voi puuttua helpommin kuin muihin epäsuoran kiusaamisen tapoihin.

Kiusaamisen ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa tärkeäksi asioiksi koettiin leikin ohjailu ja keskustelu. Aikuisen rooli on päiväkotikiusaamisessa merkittävä. Aikuisen tulee havainnoida lapsen leikkiä tarkoin ja puuttua silloin, kun riitatilanteita näyttää syntyvän. Varhainen puuttuminen koettiin tärkeäksi. Esimerkiksi pureminen pitää saada katkaistua heti, koska se on jo fyysiseltäkin kannalta erittäin vahingollista. Lasten kanssa voi ja pitääkin keskustella kiusaamisesta ja siitä, että pahaa mieltä ei tarvitse pitää itsellään, vaan siitä pitää kertoa. Tärkeää olisi myös ottaa keskusteluun sekä kiusaaja että kiusattu, koska aina ei tiedä kenestä tilanteet ovat lähteneet ja kuka on kiusaamisen aloittanut ja kuka jatkanut. Tähän voisi panostaa vielä enemmän, sillä voi olla, että kiusaajan käyttäytyminen on avunhuuto.

Päiväkodissa on käytössä pienryhmäpedagogiikka ja tämä koettiin hyväksi tavaksi ehkäistä kiusaamista. Lapset saavat pienissä ryhmissä enemmän huomiota aikuiselta. Kiusaajilla kiusaaminen saattaa olla huomionhakua ja pienemmässä ryhmässä lapsilla on enemmän tilaa ilmaista itseään, olematta kuitenkaan häiriöksi muille. Pahimmat riitapukurit saadaan erotettua laittamalla heidät eri ryhmiin ja näin välttyään konflikteilta, jotka saattavat myöhemmin muodostua kiusaamiseksi.

Päiväkodin työntekijät näyttävät työskentelevän hyvin yhteen ja yhteishenki vaikutti olevan hyvä. Hyvä työilmapiiri vaikuttaa positiivisesti myös lapsiin. Jatkossa voisi olla hyvä, jos vanhempia osallistettaisiin kiusaamisen ehkäisyyn nykyistä enemmän. Yksi mahdollinen keino ottaa vanhemmat mukaan kiusaamisen ehkäisyyn, voilla vanhempainillat (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 50). Mielestäni tämä voisi olla varsin toimiva idea, varsinkin kyseisessä päiväkodissa, jossa on monta osastoa. Työntekijöiden yhteiset palaverit koettiin tärkeiksi ja se kertoo mielestäni siitä, että työtä ja työskentelytapoja halutaan kehittää.

Päiväkotikiusaamista täytyisi vielä tutkia paljon enemmän. Varhaisesta puuttumisesta puhutaan paljon ja myös päiväkotiin olisi hyvä saada samanlaiset toimintamallit kiusaamisen ehkäisyyn kuin kouluissa on. Etenkin 4-5-vuotiaat ja esikouluikäiset lapset ovat jo kyllin isoja keskustelemaan kiusaamisesta. Lapset ovat päiväkoti-iässä sellaisessa kehityksen vaiheessa, että he tarvitsevat paljon tukea. Kiusaamista ei voida koskaan täydellisesti kitkeä, kiusaamista on aina, mutta pienillä teoilla voidaan vaikuttaa sen esiintyvyyteen ja kaikkien työpanosta tarvitaan, jotta lapsilla on hyvä olla.

6.2 Pohdinta

Kokonaisuudessaan opinnäytetyön tekeminen oli haastava prosessi. Aikaa kului odotetusti paljon ja etenkin aineiston analyysiin kului paljon aikaa. Sain mielestäni vastaukset niihin kysymyksiin joihin lähdin vastauksia hakemaan. Kaikkein haastavinta oli saada teoria täsmälliseksi ja aiheeseen sopivaksi. Paljon jäi pois sellaista asiaa mitä olisin halunnut mukaan laittaa, kuten kiusaamisen vaikutuksia. Tosin aiemmin tuli todettua, että pienten lasten parissa pitkäaikaisvaikutuksia ei ole juurikaan tutkittu. Ehkä joku muu aiheesta kiinnostunut ottaisi asiakseen täydentää työtäni tästä näkökulmasta sekä paneutua vielä enemmän kodin ja päiväkodin yhteistyöhön.

Haastavaa oli myös sopivien lähteiden löytäminen. Koulukiusaamista on tutkittu paljon enemmän, mutta en kokenut hyväksi lähteä perehtymään koulukiusaamiseen. Halusin keskittyä pienempiin lapsiin. Opinnäytetyöni olisi kuitenkin ollut varmasti paljon laajempi, jos olisin näin tehnyt. Nyt sain kuitenkin itselleni hyvän kuvan päiväkotikiusaamisesta ja koko prosessi oli mielenkiintoinen ja antoisa. Sain myös itselleni hyviä eväitä varhaiskasvatuksessa työskentelyyn. Vinkkivihkoseen kokosin tärkeimpiä asioita päiväkotikiusaamisesta ja uskon siitä olevan hyötyä päiväkotiin. Se on vapaasti muokattavissa ja näin palvelee myös parhaiten käyttäjiä. Halusin tehdä siitä kokoavan, yksinkertaisen ja helposti luettavan, jolloin sitä on helppo käyttää.

Vinkkivihkosen laatimiseenkin kului oma aikansa ja sopivien ja tärkeiden asioiden löytäminen ei ollut helppoa. Tuntui, että kaikki työssäni esille tulleet asiat olisi pitänyt saada siihen sisällytettyä. Kokosin vihkoseen kuitenkin mielestäni tärkeimmät seikat ja vinkit kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumiseen ja olen lopputulokseen tyytyväinen. Vih-

kosta voi hyvin hyödyntää myös laajemman kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatimiseen. Kokonaisuudessaan vinkkivihkosen laatiminen antoi itselleni vieläkin selvemmän käsityksen kiusaamisen ehkäisystä ja siihen puuttumisesta. Voin hyvin kuvitella käyttäväni laatimaani tuotosta tulevassa työssäni. Poissuljettua ei ole myöskään se, etteikö vinkkivihkosta voisi käyttää työn apuna myös muualla kuin päivä-koti maailmassa.

LÄHTEET

- Anttila, Raija & Eronen, Sanna & Kallio, Minka & Kauppinen, Laura & Paavilainen, Petri & Salo, Saara 2007. Persoona 2. Kehityspsykologia. Helsinki: Edita.
- Cacciatore, Raisa 2008 (toim. Hurme, Vuokko). Kiukkukirja. Agressiokasvattajan käsikirja – vauvasta kouluikään. Väestöliitto. Helsinki: Priimuspaino Oy.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2001. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 5. painos. Tampere: Vastapaino.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2010. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Keltikangas-Järvinen 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Helsinki: Wsoy.
- Kirves, Laura & Stoor-Grenner, Maria. 2010a. Kiusaavatko pienetkin lapset? Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto ja Folkhälsan.
- Kirves, Laura & Stoor-Grenner, Maria 2010b. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto ja Folkhälsan. Hakupäivä 4.12.2013. <https://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/bc76ebe5df7fa51e896a30107ebdcff2/1386153724/application/pdf/13271105/Kiusaamisen%20ehk%C3%A4isy%20varhaiskasvatuksessa%20B5%20-%20www.pdf>
- Laine, Kaarina 2002. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa Laine, Kaarina & Neitola, Marita (toim.) 2002. Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatustieteen tutkimuksia, 1458-1094; 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Laki lasten päivähoitosta 19.1.1973/36. Hakupäivä 31.8.2014. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>
- Mannerheimin lastensuojeluliitto 2014. Kiusaaminen päiväkodissa. Hakupäivä 31.8.2014. <http://www.mll.fi/kasvattajille/kiusaamisen-ehkaiseminen/kiusaaminen-paivakodissa/>
- Martsola Riitta 2013. Kiusaaminen päiväkodissa. Kasvu 2/2013, 16-19.
- Munter, Hilka & Siren-Tiusanen, Helena 1999. Osallistava kvalitatiivinen lähestymistapa kolme vuotta nuorempien lasten päivähoiton tutkimisessa. Teoksessa Ruoppila, Isto & Hujala, Eeva & Karila, Kirsti & Kinos, Jarmo & Niiranen, Pirkko & Ojala, Mikko (toim.) 1999. Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Jyväskylä: Atena.
- Repo, Laura 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ruoppila, Isto 1999. Lasten tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Teoksessa Ruoppila, Isto & Hujala, Eeva & Karila, Kirsti & Kinos, Jarmo & Niiranen, Pirkko & Ojala, Mikko (toim.) 1999. Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Jyväskylä: Atena.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2011. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Vantaa: Hansaprint Oy.
- Tutkimustieteellinen neuvottelukunta. 2012 Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittelemisen Suomessa, 6. Hakupäivä 12.6.2014 http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_verkkoversio040413.pdf.pdf#overlay-context=fi/ohjeet-ja-julkaisut
- Vanhempainnetti. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Hakupäivä 27.8.2014 http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/kasvu_ja_kehitys/

LIITTEET

- Liite 1. Lupakirje vanhemmille
- Liite 2. Haastattelukysymykset
- Liite 3. Vinkkivihkonen kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen

Liite 1 Lupakirje vanhemmille

Hyvät Vanhemmat!

Opiskelen sosionomiksi ja tarkoitukseni on valmistua jouluna 2014. Teen suuntaavan työharjoitteluni Putaan vuoropäiväkodissa. Harjoitteluni päättyy maaliskuun puolessa välissä ja pyrin hyödyntämään harjoitteluikaani päiväkodissa myös opinnäytetyöni tekemiseen ja tähän tarvitsisin myös teidän vanhempien apua.

Päiväkotikiusaamisesta puhutaan nyt paljon. Opinnäytetyöni aiheena onkin kiusaaminen ja sen ehkäisy sekä siihen puuttuminen. Laadin Tornion päivähoidolle toimintaohjeen kiusaamistilanteita varten. Toivoisin, että saisin haastatella lastanne/lapsianne opinnäytetyötäni varten. Keskustelen lasten kanssa kiusaamisesta ja kysyisin heiltä, **mitä kiusaaminen heidän mielestään on.**

Tarkoituksena on sijoittaa lapsen sanomisia opinnäytetyöhöni elävöittämään tekstiäni ja tuomaan lasten ääntä kuuluviin siten, että lapsi ei ole tunnistettavissa. Lasten nimet eivät tule näkyviin. Haluaisin myös nauhoittaa keskustelut lasten kanssa, jos se teille sopii. Tuhoan nauhat heti, kun olen saanut keskustelut purettua. Toteutan haastattelut harjoitteluni aikana.

LAPSENI SAA OSALLISTUA HAASTATTELUUN

LAPSENI EI SAA OSALLISTUA HAASTATTELUUN

Vanhemman/Vanhempien allekirjoitukset

/

Yhteistyöterveisin

Mirka Rousu

Liite 2 Haastattelukysymykset

Haastattelukysymykset (toteutetaan ryhmähaastatteluna lastentarhanopettajien suunnittelupalaverissa)

1. Mitä kiusaaminen on? (yhteisiä ajatuksia)
2. Esimerkkejä henkisestä kiusaamisesta?
 - miten näkyy lapsiryhmissä?
3. Esimerkkejä fyysisestä kiusaamisesta?
 - miten näkyy lapsiryhmissä?
4. Miten kiusaamista voi teidän mielestänne ennaltaehkäistä?
 - lapset
 - vanhemmat
 - työntekijät
5. Kuinka kiusaamistilanteisiin tai ristiriitatilanteisiin voidaan puuttua ja miten niitä käsitellään lasten kanssa?
6. Millainen toimintamalli päiväkodilla on, jos huomataan systemaattista kiusaamista? Miten toimitaan kiusaajan kanssa ja miten kiusatun kanssa? (Lapsi, perhe..)
7. Miksi teidän mielestänne päiväkodissa kiusataan?

Liite 3 Vinkkivihkonen kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen

VINKKIVIIHKONEN

*Mitä kiusaaminen on, miten sitä voidaan eh-
käistä ja
miten siihen voidaan puuttua?*

MITÄ KIUSAAMINEN ON PIENTEN LASTEN PARISSA?

- Kiusaamista ja kiusaamisen käsitettä voi olla vaikea määrittää, kun puhutaan pienistä lapsista
- Kiusaamista ei ole kaikki lasten väliset riidat ja konfliktit
- Kiusaamisella tarkoitetaan toistuvaa, yhteen lapseen kohdistuvia tekoja, joiden tarkoituksena on aiheuttaa toiselle mielipahaa ja harmia
- Kiusaamisen kokeminen on aina henkilökohtaista ja kaikista lapsista ei tunnu samalta!
- Kiusaaminen on opittu toimintatapa
- Pienen lapsen itsehillintä ja tunteiden käsittely ei ole vielä tarpeeksi kehittynyt, jotta hän voisi ymmärtää tekojaan riittäväällä tavalla
- Lasten välillä esiintyy paljon negatiivista käytöstä ja siksi on tavallista, että kiusaamista ja tavallisia riitoja voi olla vaikea erottaa
- Kiusaamiseen liittyy olennaisesti toistuvuus, tietoisuus, vallankäyttö ja ryhmäilmiö

TOISTUVUUS:

- säännöllisyys
- yhteen lapseen kohdistuva (pienien lasten kohdalla uhrit voivat kuitenkin vaihtua)
- pitkä ajanjakso (kiusatun näkökulmasta)

TIETOISUUS:

- haasteellista mitata pienien lasten kohdalla
- lapset ja lasten ajattelu kehittyy eri tahtiin

RYHMÄILMIÖ JA VALLANKÄYTTÖ:

- ryhmän sisällä on usein henkilö, joka hakee hyväksyntää kiusaamalla toista
- kiusaaja saa hyväksynnän muilta ryhmän jäseniltä
- ryhmässä ns. hiljaisia hyväksyjä, jotka eivät kiusaa, mutta eivät myöskään puutu siihen
- ”vasikka” voi joutua itse kiusatuksi

KIUSAAMISEN ERI MUOTOJA

Suora kiusaaminen (kielteiset teot osoitetaan suoraan uhriin)

- *lyöminen*
- *töniminen*
- *haukkuminen*
- *sormimerkit*

Epäsuora kiusaaminen (ns. piilossa tapahtuva kiusaaminen)

- *ryhmän ulkopuolelle jättäminen*
- *juorujen levittäminen*
- *selän takana puhuminen*
- *uhrin ihmissuhteiden vahingoittaminen*
- *syntipukiksi leimaaminen*

Jaottelu voidaan tehdä myös seuraavasti:

Verbaalinen eli sanallinen kiusaaminen

- *haukkuminen*
- *nimittely*
- *lällättely*
- *härnäminen*
- *vaatteiden, hiusten tai muuten ulkonäön kommentoiminen*

Psyykkinen eli henkinen kiusaaminen

- *uhkailu*
- *manipuloiminen*
- *ilveily tai ilmeily*
- *kiristäminen*
- *poissulkeminen*
- *uhrille puhumatta jättäminen*
- *leikin sääntöjen muuttaminen*
- *silmien pyörittely*
- *kuiskiminen*

Fyysinen kiusaaminen

- *potkiminen*
- *kamppaaminen*
- *nipistely*
- *vaatteiden repiminen*
- *leikkien sotkeminen*
- *sylkeminen*

Koska tutkimusta pienten lasten välisestä kiusaamisesta on tehty vähän, tyttöjen ja poikien välisiä eroja ei voida selvästi erotella. Näyttäisi kuitenkin siltä, että pojilla suoran kiusaamisen tavat ovat yleisempiä ja tytöillä sen sijaan epäsuora kiusaaminen on

yleisempää. Pojat kiusaavat tyttöjä enemmän, mutta tyttöjen kiusaaminen on usein vaikeammin havaittavissa.

ROOLIT KIUUSAAMISTILANTEISSA

- Kiusaaminen on usein ryhmäilmiö ja roolit eivät ole selvästi havaittavissa
- Kiusaaja ja kiusattu erotetaan usein helpoimmin
- Erottua voi myös apurin, vahvistajan, puolustajan ja sivusta seuraajan (hiljainen hyväksyjä) roolit
- Kiusatun puolustaminen on yleistä pienten lasten välisessä kiusaamisessa

KIUUSAAMISEN EHKÄISY JA SIIHEN PUUTTUMINEN

- Tärkeintä on hyväksyä ilmapiiri ja kunnioittaminen sekä kotona että päiväkodissa
- Lapselle on tärkeää opettaa seuraavia taitoja
 - ystävyyden solmimisen sekä sen ylläpitämisen taito
 - vertaissuhdetaidot
 - ryhmässä toimimisen taitoja
 - leikkiin liittyminen onnistuneesti
 - suvaitsevaisuutta
 - toisen kunnioittamista ja huomioonottamista

➤ itsehällintää ja itsekontrollia

- Tavalliset arjen tilanteet ovat peruspedagogiikkaa, joilla kiusaamistilanteita voidaan ehkäistä
- Lapselle tulee opettaa keskeisiä pelisääntöjä, jotta toisten kanssa toimiminen onnistuu
- Lämmin ja kunnioittava suhde lapsen ja aikuisen välillä on ensiarvoisen tärkeää! → tavoitteena tulee olla hyvän ilmapiirin luominen ryhmään, jossa sekä aikuiset että lapset viihtyvät päivästä toiseen!
- Aikuisen pitää muistaa säilyttää oma asenteensa ja suhtautumisensa lapsiin positiivisena → lapset ottavat mallia!
- Lasta tulee kohdella yksilönä ja huomioida jokaisen yksilölliset tarpeet
- Lapsesta tulee puhua kunnioittavaan sävyyn lapsen identiteetin vahvistamisen vuoksi → ole siis tarkka sanoissasi!
- Tasa-arvoinen kohtelu on olennaista kiusaamisen ehkäisyssä ja siten lapset oppivat leikkimään toistensa kanssa ilman jaottelua tyttöihin ja poikiin

Kiusaamiseen puuttuminen kulkee käsi kädessä ehkäisyn kanssa!

VINKKEJÄ PUUTTUMISEEN

- keskustele lasten kanssa, kiusaamisen havaitseminen voi olla vaikeaa
- havainnoi lasten leikkejä, tilanteet tulevat näin paremmin esille
- keskity lapsiin, ole läsnä ja huomioi heitä!
- mene mukaan lasten leikkeihin
- seuraa tilanteita myös tilanteiden selvittämisen jälkeen
- ennakoi tilanteita ja johdattele lapsen mielenkiinto muualle, kun tilanteet alkavat kärjistyä
- ota vanhemmat mukaan keskustelemalla heidän kanssaan kiusaamisesta

ERILAISUUS HERÄTTÄÄ AINA ERILAISIA TUNTEMUKSIA LAPSISSA JA SIKSI ON TÄRKEÄÄ, ETTÄ AIKUINEN PITÄÄ SILMÄNSÄ AUKI JOKA TILANTEESSA. TARKOITUS EI OLE KUITENKAAN ETSIÄ KIUSAAMISTA KAIKESTA TOIMINNASTA.

- Kiusaamista esiintyy jo alle 3-vuotiaiden lasten keskuudessa, joten kaikkien työntekijöiden panosta tarvitaan kiusaamisen ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa

TYÖNTEKIJÖIDEN VÄLINEN YHTEISTYÖ JA VANHEMPIEN MUKAAN OTTAMINEN

- Keskustele työtovereiden kanssa yhteisten linjojen vetämiseksi
- Yhteiset pelisäännöt luovat turvaa niin aikuisten kuin lastenkin välillä
- Vanhempien kanssa on hyvä keskustella ja tuoda esille yhteneväisten sääntöjen merkitystä → lapsella on tasapainoinen ja turvallinen olo, kun säännöt ovat samat
- Rohkaiskaa vanhempia kertomaan, mikäli he kuulevat kiusaamista tapahtuvan → yhdessä puuttuminen on tehokkainta
- Hyvänä keinona keskustelun avaamiselle ovat vaikkapa vanhempainillat, joiden teemana on kiusaaminen

YHDESSÄ LUOTU, LÄMMIN JA KUNNIOITTAVA SEKÄ TASAARVOINEN ILMAPIIRI LUO KAIKILLE TURVAA JA TÄLLAISISSÄ YMPÄRISTÖSSÄ ON HYVÄ OLLA! ☺

LÄHTEET

Lastentarhanopettajien ryhmähaastattelu 18.3.2014

Repo, Laura 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.